

Z literatury o Jihlavsku
od roku 1960

Na přehled literatury o Jihlavě od r. 1945, uveřejněný ve 2. svazku tohoto sborníku v r. 1958, měla navazovat pravidelná recenzní činnost v dalších ročnících. Další dva svazky plnily však tuto úlohu jen částečně a zastavení sborníku v r. 1961 soustavnou krajeovou recenzní činností znemožnilo. Obnovený sborník by měl sledovat produkci týkající se dnešních okresů Jihlava, Třebíč a Žďár. Přinášíme prozatím přehled za Jihlavsko, samostatné přehledy o Polensku, Třeštsku a v příštím svazku je doplníme Telčskem. Obdobné přehledy by měly podchytit produkci o okresu třebíčském a žďárském.

Tento jihlavský přehled zahrnuje v podstatě období 1960 — 1968 a jen jednotlivostmi se vrací před rok 1960. Samostatný výběrový přehled je věnován tematice dělnického a socialistického hnutí. Vrátime se k ní znovu v příštím svazku v souvislosti s celkovou problematikou dějin posledního století. Samostatné přehledy hodláme věnovat otázce národnostní, literární produkci vycházející v Německé spolkové republice a příp. Německé demokratické republice, výtvarnému umění, hudbě, národopisu a jiným oborům.

Účelem tohoto přehledu není podávat úplný bibliografický výčet veškeré produkce dotýkající se jakýmkoli způsobem Jihlavska, nýbrž výběr s nejstručnějším hodnocením. Jak ne snadné je podobný přehled vymezit, vyplývá již z okolnosti, že nejedna práce krajeová nebo všeobecná přináší pro Jihlavsko závažnější poznatky než práce úzce regionální. Na druhé straně bylo publikováno zejména v jihlavské Jiskře, ale také v dalších novinách a časopisech velké množství drobných článků, z nichž některé sice pouze reprodukují známé skutečnosti, jiné však přinášejí cenné původní poznatky. Z obou těchto krajních pásem se v tomto přehledu zmiňujeme jen o užším výběru.

Úrovně a některých problémů regionální produkce jsme se dotkli ve stati F. Hoffmann - J. Obršlík, *Archivy a historická práce v Jihomoravském kraji od r. 1958*, Archivní časopis 1965, 193—214. Tím již přecházíme k bibliografickým přehledům všeobecným, tematickým a regionálním. Především v okresním archivu pokračovaly excerpční práce k rozsáhlé retrospektivní bibliografii jihlavského okresu, z níž bude výhle-

dově vydán tiskem výběr. Starší program této bibliografie, zpracovaný autorem tohoto přehledu a uveřejněný v Jihlavském archivním zpravodaji 1959, č. 1, str. 1—9, byl v obecnější podobě znovu otištěn v Listech kabinetu regionál. dějin University Palackého v Olomouci 1966, č. 1, str. 1—6.

Z ročních bibliografií regionálních se Jihlavská dotýká *Jihomoravský kraj v tisku*, zatím 1960—1965, vydávaný s dvouletým zpožděním Státní vědeckou knihovnou v Brně, a Jaromír Kubíček, *Moravika - vlastivědná literatura za rok 1964, 1965, 1966*, otiskovaná ve Vlastivědném věstníku moravském 17—19, 1965—1967. Oba přehledy zatím sice nedosahují úplnosti, ale jejich úroveň se rok od roku zlepšuje. Značné mezery má také *Přehled historicko-vlastivědné literatury Jihomoravského kraje 1957 — 1962*, uveřejněný L. Hoškem v Muzejní a vlastivědné práci 1, 1963, 175—180, 237—244. Další bibliografie zaznamenává V. Palivec, *České regionální bibliografie, Přehled publikací a článků z let 1945—1965*, Bibliografický katalog ČSSR — České knihy 1966, Zvláštní sešit 8, 58s. O některých tematických bibliografiích se zmiňujeme na příslušných místech. Poslední ročníky Jihomoravského kraje v tisku zaznamenávají již také *diplomové a kandidátské práce*. Retrospektivně jsou velmi užitečné přehledy těchto prací, publikované některými vysokými školami.

Z ústavů, které se podílejí nebo mají podílet největší měrou na odborné regionální činnosti, působí na Jihlavsku již ve stabilizovaných podmínkách Muzeum Vysočiny, Oblastní galerie Vysočiny a okresní archiv. Slibné náběhy, které pro kulturní život i vědecké působení znamenal pedagogický institut, byly zpřetrhány jeho zrušením v r. 1964. Pozůstatkem je jen řada diplomových prací s tematikou z Českomoravské vysočiny, prozatím velmi střídavé kvality. Působení nástupní vysoké školy zemědělské se dotýká převážně oblasti přírodovědné.

Jen několik titulů týkajících se muzeí na Jihlavsku a Vysočině zaznamenává *Bibliografie muzeologické literatury za léta 1963—1964*, vydaná Kabinetem muzejní a vlastivědné práce Praha, 1965, 80s., romayor, zpracovaná J. Špětem. V posledních letech byla činnost muzeí pravidelně sledována (R. Fukal, *Přehled činnosti našich muzeí v r. 1959*, VVM 15, 1960, 326 — 339, Z. Z. Stránský, *Jihomoravská muzea v letech*

1960 až 1963 a jejich další perspektiva, VVM 16, 1961—1964, 159—187, Z. Z. Stránský, *Jihomoravská muzea v letech 1964 až 1966*, VVM 19, 1967, 258—282) i odborně analyzována (Z. Z. Stránský, *K výstavní a expoziční činnosti muzeí v Jihomoravském kraji v roce 1965*, VVM 17, 1965, 251—266). O současném stavu stručně informuje *Reorganizace sítě muzeí a památníků v Jihomoravském kraji*, vydalo Moravské muzeum Brno 1965, 11s. Jihlavské muzeum, kde jinak publikační činnost po r. 1961 značně poklesla, vydalo vkusně upraveného stručného průvodce *Muzeum Vysočiny v Jihlavě*, Jihlava 1966, 40s. Býv. archeolog jihlavského muzea J. Poláček publikoval zprávu *Prehistorické oddělení krajského muzea v Jihlavě v r. 1959—1961*, Sborník ČSSA 3, 1963, 168. O *Nové geologické expozici v Jihlavě* napsal J. Kouřimský, ČNM 133, 1964, 232—234.

O celkovém působení jihlavské Oblastní galerie Vysočiny, která vydala řadu katalogů výstav a pokusila se o vydání větší monografie — o čemž bude podrobněji pojednáno v příštím svazku tohoto sborníku — se zmiňuje kromě jiných drobnějších statí B. Gabrielová, *Galerie, obrazárny a domy umění v Jihomoravském kraji*, VVM 19, 1967, 282—289.

Okresní archiv, který před r. 1960 připravoval v pokročilém stadiu průvodce po fondech a sbírkách, byl po územní reorganizaci zaměstnán zpracováváním fondů z okresu Třešť a dalším delimitovaným materiálem. Mohl proto prozatím vydat jen rotaprintovanou stručnou publikaci F. Hoffmanna, *Okresní archiv v Jihlavě, Prozatímní informativní přehled podle stavu 30. června 1964*, 72 stran, Jihlava 1964. O tomto archivu informuje též kratší zpráva v Archivním časopise, F. Hoffmann, *Z Okresního archivu v Jihlavě*, 1963, 41—43, pravidelné roční zprávy I. Štarha — A. Ševčík, *Archivy národních výborů Jihomoravského kraje v r. 1964, 1965, 1966, 1967*, Státní archiv Brno 1965—1968, rotaprint, 18, 39, 17, 29s., tab., a statí týchž autorů, *Jihomoravské archivy*, VVM 17, 1965, 93—95, 18, 1966, 328 až 330. Oba jmenovaní autoři poskytli badatelům též užitečný *Přehled fondů archivů národních výborů Jihomoravského kraje k 30. červnu 1966*, Brno 1966, 272s., rotaprint. Obdobný přehled podnikových archivů ve dvou dílech vznikl prací B. Jančálkové, *Jihomoravské podnikové archivy, Popisy archivních fondů podniků, hospodářských organizací a při nich působících dobrovolných organizací z období do znárodnění*, Brno 1965, 185s., a 1968, 395 s. Oba svazky obsahují řadu podnikových fondů z Jihavska a Vysočiny. L. Hosák v článku *Patrimonijní a*

rodinné archivy na Moravě po třicetileté válce, SPH Olomouc 2, 1961, 99 až 142, upozorňuje na význam pozůstalostních inventářů šlechty a uvádí též řadu panství z Vysočiny, z Jihavska zejména brtnické Collalty. Na prameny týkající se emigranta Zdeňka z Hodic u Třeště upozorňuje kromě jiného M. Hroch, *Švédské archivy a jejich význam pro studium českých dějin*, SAP 9, 1959, 254 až 269.

Není možné zde podávat výčet archivních průvodců, inventářů a katalogů, které doslova objevují stále nové prameny i k dějinám Jihavska. Z nejvýznamnějších je třeba upozornit alespoň na druhý a třetí svazek průvodce *Státní archiv v Brně, Průvodce po archivních fondech*, Praha 1964 a 1966, kde jsou popsány velké fondy brtnických Collaltů a telčských Podstatských-Lichtenštejnů, z drobnějších pak zejména velkostatek Batelov, Jamné, Luka, Mirošov, Třešť a řada zemědělských a lesních institucí. Státní archiv v Brně vydal také řadu rozmnožených inventářů, *fondových i tématických katalogů*, jež se staly nezbytnou pomůckou i pro studium oblasti Vysočiny a Jihavska. Z dalších archivních pomůcek budíž kromě edic *moravského i českého tereziánského katastru* připomenut zejména katalog *Morava (Moravské spisy české kanceláře a české komory (1507) 1527—1625 (1750))*, 2 díly, 911s., Praha 1962, který zpracovala D. Culková - Stuchlíková. Z ostatních pomůcek alespoň ze státních archivů je třeba odkázat na *pětileté přehledy* publikované v SAP 11, 1961 a 16, 1966. O využívání archivů, včetně jihlavského, nejen badateli domácími svědčí přehled I. Holla, J. Mazúra, J. Nuhlíčka, *Zahraniční badatelé v státních, okresních a městských archivech ČSSR v letech 1961—1963*, SAP 15, 1965, č. 1, 299—325.

Z prací z oblasti pomocných věd historických a věnovaných jednotlivým pramenům se zmiňujeme v samostatné recenzi o pokrocích studia velkého jihlavského privilegia. V *Československé diplomacie I*, Praha 1965, 447s., zpracované kolektivem autorů pod redakcí Jindřicha Šebánka, Alexandra Húščavy a Zdenka Fialy, se mezi 54 obrazovými přílohami objevuje řada dokumentů jihlavského archivu. Mezi několika listinami z rakouského Eggenburku, které se neznámým způsobem dostaly do jihlavského muzea a byly potom předány do okresního archivu, je též listina z r. 1288, týkající se Jindřicha, faráře z Gorsu. Touto listinou byly obohaceny prameny ke složité otázce Jindřicha Vlacha, kterou se potom zabývala S. Dušková, *Kdo byl notář Jindřich*, SPFFBU, C 7, 1960, 59—74. Řady jihlavských listů užil F. Beneš, *Dotatky k pub-*

likovaným listům krále Jiřího Poděbradského, SAP 16, 1966, 198—203.

F. Čáda ve studii *Olomoucký kodex Václava z Jihlavy*, Studie o rukopisech 1963, 77 až 154, podrobil důkladnému rozboru jedno z děl tohoto vynikajícího právníka, jehož vztahy k Jihlavě zůstávají však stále neurčité. R. Nový nejprve ve studii *Městské finanční knihy doby předhusitské a husitské*, Zápisky katedry čs. dějin a archivního studia KU Praha 4, 1960, 29—41, a potom v *Soupisu městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*, AUC, Philos. et hist. 4, Praha 1963, 208s., popsal též hlavní městské knihy jihlavské a rejstříky městské sbírky. Urbárů brtnických a telčských se dotkl J. Jirásek, *Urbáře jako pramen pro poznání předbělohorské vesnice*, SMM 79, 1960, 112—128. Jihlavské kroniky se objevují i v *Soupisu publikovaných moravských kronik* (do r. 1848), Acta regionalia, Praha 1965, 91—97, od L. Hosáka. F. Hoffmann identifikoval a podrobil rozboru knihu vídeňského a jihlavského kupce Jana de Monte v článku *Nově zjištěná kupecká kniha ze 16. století*, SMM 84, 1965, 207—213. M. Trantírek, M. Krejčíř a Z. Štrejn soupisem *Báňské hejtmanství v Brně, D 16, Důlní mapy (1781—1957)*, Státní archiv Brno 1961, 159s., rotaprint, podali přehled o těchto důležitých pramenech i z oblasti Vysočiny. Jihlava se po létech dočkala vydání plánu města, *Jihlava, orientační plán*, 1:10 000, Ústřední správa geodézie a kartografie, Praha 1966, který však má řadu nedostatků.

K vývoji církví a náboženství je možno zaznamenat jen všeobecnou práci J. Svátka, *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archívy*, Praha 1966, 206s., která zaznamenává také kláštery z oblasti Vysočiny.

Na Jihlavsku zvláště nálehavé otázky národnostní a nacionalismu se dotkly některé práce o dělnickém a socialistickém hnutí. Cenný příspěvek napsal J. Janák, *Die deutsche Bevölkerung der „Iglauer Sprachinsel“ zwischen München und dem 15. März 1939*, SPFFBU, C 12, 1965, 123—162. Literatuře všeobecnější, pokud se dotýká Jihlavska a také závažným pracím publikovaným v NSR, příp. NDR a Rakousku, hodláme věnovat zvláštní přehled v příštím svazku tohoto sborníku. To se zčásti týká i prací o politickém dění od poloviny 19. století.

Velmi bohatá byla produkce k problematice hospodářské a sociální. Řada studií přispěla k ujasnění zeměpisných a ekonomických oblastí. Pro Jihlavsko a Vysočinu jsou nejvýznamnější L. Hosák, *K nejstarším dokladům názvů regionů a jejich obyvatelstva na Moravě a k jejich proměnám*,

v publikaci *Strážnice 1946—1965, Národopisné studie*, Brno 1966, 195—205, F. Vitásek, *Moravské zeměpisné krajiny*, Práce Brněnské základny ČSAV 34, 1962, 103—149, S. Šprincová, *Rajónizace Moravy v geografické literatuře*, Sborník prací přírodovědecké fakulty University Palackého v Olomouci 8, 1961, Geologico-Geographica 3, 91 až 112, *Oblasti Československa*, Praha 1963, 223s. Na význam Jihlavy jako střediska hospodářské oblasti v 16. stol. poukázal J. Marek v níže zmíněné studii SMM 81, 1962, 145. Vytváření novodobé průmyslové oblasti jihlavské se dotkl J. Vytiska, *K otázce vzniku a vývoje průmyslových středisek a oblastí*, SMM 82, 1963, 190—196, a zejména ve studii *Brněnská průmyslová oblast v první polovině 19. století*, Brno v minulosti 5, 1963, 311—389, jakož i některé další práce věnované této otázce.

O řemeslné výrobě a dalších hospodářských otázkách feudálního období pojednává řada prací z oblasti sociálních dějin a práce všeobecnější. Studii věnovanou výhradně otázkám hospodářským, *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*, SMM 81, 1962, 124—154, napsal Jaroslav Marek důležitý doplněk a protějšek prací Janáčkových. V řadě otázek korigoval Janáčkovy závěry z hlediska moravského, přičemž znovu vystoupilo do popředí mimořádné postavení Jihlavy v 16. stol., především díky její soukenické výrobě. Ve srovnání s touto i jinými pracemi J. Janáček, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963, 288s., nepřihlédl dostatečně k odlišným vývojovým znakům v Čechách a na Moravě. J. Radimský pokračoval v publikování statistických pramenů články *První statistika moravských řemesel z let 1732—33*, SMM 80, 1961, 238—247 a *Statistika výroby jihlavského kraje z r. 1753*, SMM 78, 1959, 294—306. K pracím tohoto druhu patří i krátký článek J. Málka, *Poznámky k soupisům domů z roku 1716 v Jihlavském kraji*, VVM 16, 1961—1964, 140 až 141.

V období od průmyslové revoluce se práce z hospodářských dějin úzce stýkají s dějinami dělnického hnutí. To platí např. o kandidátské práci J. Janáka, *Západní Morava v době velké hospodářské krize třicátých let*, filos. fakulta Brno 1964. Pro období po roku 1945 mají materiálovou hodnotu přehledné zprávy o činnosti vydávané zpravidla ONV, MěstNV, OV KSČ, jakož i okresní statistickou službou. O nástin proměn se pokusil F. Urbán, *Hospodářsko-geografické změny v průmyslu Jihlavska*, Dějepis a zeměpis ve škole 7, 1964/65, 259.

K jednotlivým hospodářským od-

větším přináší přehled literární a odborné produkce řada bibliografií, z nichž k Jihlavsku obsahuje nejvíce údajů J. Kubíček, *Bibliografie k dějinám průmyslových závodů v Jihomoravském kraji*, Brno 1966, 208s., a J. Vytiska, *Práce o dějinách průmyslových závodů*, SMM 80, 1961, 325—335. Podstatné obohacení pro poznání významu jihlavského soukenictví znamenají práce F. Mainuše, *Vlnářství a bavlnářství na Moravě a ve Slezsku v XVIII. století*, Praha 1960, 245 s. a *Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v XVII. a XVIII. století*, Ostrava 1959, 245s. a obr. příl. Na první práci navázal L. Hladký diplomní prací na filos. fakultě v Brně, *Jihlavské soukenictví v druhé polovině 18. století*, z níž část publikoval jako *Příspěvek k dějinám soukenické výroby v Jihlavě v 2. polovině 18. století*, VVM 17, 1965, 195—214. Řada drobnějších článků byla věnována dnes nejvýznamnějšímu textilnímu odvětví na Jihlavsku, pletářství a nár. podniku Modeta. Výročí vzpomněli kromě jiných *Technometra*, n. p., *závod Jihlava, 1952—1962*, Jihlava 1962, 18s. a *Městský stavební podnik brožurou 15 let úspěšné práce pro město 1950—1965*, Jihlava 1965, 39s. V publikaci *75 let jihlavské vodárny*, Jihlava 1961, 56s., je otištěn kromě jiného článek F. Hoffmanna, *Z historie jihlavského vodovodu*, s. 3—18, který sleduje jeho vývoj od 14. století. Výroby piva na Vysočině se dotkl J. Jirásek, *Pivovary na Moravě koncem 16. století*, ČMorMuz 47, 1962, 67—76. Dřívější práce o starých papírnách ve Starých Horách a v Beranově doplňují drobné zmínky v článcích J. Šilhana, *Staré moravské papírny*, VVM 14, 1959, 196—201 a *Obchodní značky moravských papíren*, VVM 17, 1965, 38—44.

Historie dolování na Jihlavsku nebyla obohacena samostatnými pracemi. Ve studii J. Kubáta, *K dějinám dolování v 16. stol. na Příbramsku (Studie z montánního archivního materiálu)*, SAP 12, 1962, č. 1, 143—202, se setkáváme s Pavlem Lidlem z Myslova, který byl jihlavského původu, a s mincmistry, kteří zasahovali i na Jihlavsko. Jihlavsko a Třeštska se týká studie V. Lomiče, *Báňsko-prospekční práce na Moravě v letech 1765—1784*, SMM 85, 1966, 112—139. Týž autor se zabýval velmi cenným pramenem k dějinám hornictví v článku *Rukopis J. P. Ceroniho o moravském hornictví z konce 18. století*, Rudy 7, 1959, č. 4, 148—150. Ze soustavného průzkumu Moravy mohli autoři M. Krejčíř a Z. Štrejn publikovat jen dílčí výsledky, z nichž Jihlavsko se dotýkají články *Příspěvek k historické topografii dolování železných rud na Českomoravské vysočině*, SMM 82, 1963, 168 až 181 a *K historické topografii dolování gra-*

fitu na Moravě, SMM 84, 1965, 214—231 (Pístov u Jihlavy). Ze zahraničních vztahů bude muset historik jihlavského dolování věnovat pozornost zejména německé literatuře, vycházející v NDR. Platí to zvláště o saském Freibergu, s nímž měla Jihlava od 13. stol. přímé i nepřímé styky. Proto práce jako např. M. Unger, *Stadtgemeinde und Bergwesen Freibergs im Mittelalter*, Weimar 1963, mají pro Jihlavsko význam buď bezprostřední anebo alespoň pro podněty z analogických podmínek. Obdobně je tomu ve vztazích k hornímu podnikání na Slovensku, kterému nyní věnují pozornost nejen historikové slovenští, nýbrž i maďarští. M. Kreps, *Soupis železných hutí na Moravě a ve Slezsku v období feudalismu*, Rozpravy NTM č. 36, Praha 1968, 80s., přináší doklady o hutích v Batelově, Telči, Třešti aj.

Vysočiny se dotýkají i dvě práce o staré i moderní energetice. Z rozsáhlého průzkumu s J. Vařekou publikoval V. Burian kromě menších prací studii *Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku*. Práce odboru společ. věd Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 7, 1965, 77s. a příl. O. Franěk v jubilejní publikaci *Padesát let Jihomoravských energetických závodů*, Brno 1963, 139s. a příl. se zabývá hlavně vývojem elektrifikace.

Uvádíme-li práce o zemědělství studii o pozemkovém majetku měst, jsme si vědomi, že jde o práce širšího dosahu, které mají pro Jihlavsko dosah nejen jmény vsí, kterých se dotýkají (Dlouhá Brtnice, Vysoká), ale i analogickým významem pro Jihlavu. Jsou to stati J. Mezníka, *Venkoušské statky brněnských měšťanů ve 14. a 15. století*, SMM 79, 1960, 129—147 a J. Jiráskova, *Venkoušské statky města Brna před Bilou horou*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, 187—194. Tím více to platí o dvou velkých monografiích F. Matějka, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přílehlému území Slezska a Polska*, Praha 1959, 512s. a J. Válek, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962, 263s., které užívají též urbářů a jiných pramenů z velkostatků na Vysočině. Z řady prací E. Alberta o různých odvětvích zemědělské výroby v období feudálním připomínáme alespoň *Chov ovcí na Moravě v osmnáctém a devatenáctém století*, Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně, řada A, 1960, 439—460 a příl.

Práce o zemědělství v období kapitalistickým zatím chybějí. Jen F. Marek se pokusil o obecnější nástin, *Česká vesnice za kapitalismu*, Jihlava 1958, 11s., rozmnož. Zato se objevuje až přemíra materiálů věnovaných rozborům různých stránek zemědělství v posledních letech. Velmi užitečné jsou souhrnné

elaboráty Výrobní zemědělské správy v Jihlavě, *Rozvoj socialistického zemědělství okresu Jihlava do roku 1965*, Jihlava 1966, 77s., a *Zemědělství Jihlavska 1960—1963 a 1964—1966*, Jihlava 1964 a 1967, 159 a 142s., převážně tabulek.

Z literatury o jednotlivých zemědělských a příbuzných odvětvích má pro Vysočinu význam kniha F. Kutnara, *Malé dějiny brambor*, Havlíčkův Brod 1963, 154s., studie J. Nožičky, *Přehled vývoje okrasného zahradnictví a sadovnictví v českých zemích*, Vědecké práce Čs. zemědělského muzea 1965, 7—75, H. Vávrové, *K rozvoji ovocnářství, vinohradnictví a zelenářství v Jihomoravském kraji*, Brno 1965, 92s., R. Hurta, *Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku*, Ostrava 1960, 2 díly, 274 a 323s., rozmnoženo. Jihlavské výročí připomněl J. Zeman, *30 let spolku zahrádkářů v Jihlavě*, Jihlava 1967, 32s.

Ve zkoumání vývoje lesa na Vysočině, které ovšem patří více přírodním vědám než historii, byl učiněn velký pokrok hlavně zásluhou Jaromíra Máčka. Vedle netištěné kandidátské práce uveďme alespoň *Zbytky přirozených lesů ve vyšší poloze jihlavských vrchů*, Sborník Vysoké školy zemědělské a lesnické v Brně, řada C, 1956, č. 3, 1 až 21 a *Historický průzkum lesů lesního závodu Henčov*, Ústav pro hospodářskou úpravu lesů ve Zvoleně, pobočka Brno 1963, 65s. a příl., rozmnoženo jako příloha lesního hospodářského plánu. Z materiálových prací se dotýkají Vysočiny V. Voldán, *Péče o moravskoslezské lesy v prvých letech po osvobození*, Brněnský archivní věstník 5, 1960, č. 2, 68 až 87, V. Voldán, *Materiál k dějinám lesů ve Státním archivu v Brně*, tamtéž, č. 1, příloha, 29—42, J. Görner — A. Turek, *Státní lesy v období 1949—1960*, SAP 17, 1967, 410—445.

Poslední léta přispěla též značně k poznání jihlavského obchodu, většinou však v pracích obecnějšího zaměření nebo věnovaných jednotlivým hospodářským odvětvím, zejména soukenictví. Ze samostatných studií bylo několik věnováno stykům s Polskem, zejména F. Matějek, *K dějinám českého obchodu s oblastí haličsko-karpatskou koncem 16. století, Krakov jako transitní středisko českého zboží*, Slovanské hist. studie 3, 1960, 185 až 212, F. Hejl, *Městský archiv v Krakově a jeho význam pro studium česko-polských a slovensko(uhersko)-polských vztahů od konce XV. do konce XVIII. stol.*, SMM 79, 1960, 288—290. Tyto studie ukazují k pramenům, jež by mohly být protějškem pramenů jihlavských a doplnit tak obraz styků, v nichž zvláště Krakov hrál významnou roli. Nepatrnými zmínkami se dotýká Jihlavy J. Stej-

ská l, *O poštovní dopravě a zpravodajství na Moravě na počátku třicetileté války*, VVM 19, 1967, 76—80. Z nejmladšího období zasluží zmínky *Obchod a pohostinství na okrese Jihlava 1945—1965*, Jihlava 1965, 19s. a *I. cestovní přehlídka propagace cestovního ruchu Jihlava 4.—14. 12. 1967*, Jihlava 1967, 46s. a katalog výstavy. K této tematice se vztahuje i *Dokument rozvoje cestovního ruchu, Okres Jihlava, 1961—1965*, Jihlava, bez data (1960?), 30s., rozmnož. a obdobná publikace za léta 1966—1970, 1965, 31s.

Značně pokročilo bádání o cenách a mzdách. Ve statích publikovaných v rozmnožovaných zprávách *Ceny, mzdy a měna* je řada údajů z Jihlavska. Totéž platí o článku hlavního podílníka na práci příslušné komise Jaroslava Novotného, *Pokusy o úpravu cen a mezd na Moravě v druhé polovici 17. století*, SMM 84, 1965, 102—131.

Z dějin finančních je třeba zaznamenat významnou práci J. Dřímala, *Městská berně královských měst moravských od polovice 15. století do r. 1526*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, 85—124. Postavení Jihlavy je tu konfrontováno s ostatními předními městy moravskými. Prameny berní, příp. městské sbírky byly využity k řadě dalších studií tematiky hospodářské a sociální. Údaje o městských statcích jihlavských v Čechách a Pavlu Lidlovi z Myslova přináší J. Kollmann, *Berní rejstříky a berně roku 1567*, SAP 13, 1963, č. 1, 169—246. Katastrofální finanční postavení Jihlavy po Bílé hoře zdaleka není vystiženo ve studii L. Urbánkové-Hrubé, *Zadlužení moravských královských měst po Bílé hoře (Příspěvek k finanční situaci královských měst na Moravě v letech 1624—1625)*, SMM 80, 1961, 248—266. Zkreslení bylo způsobeno nevyužitím jihlavských pramenů.

K vývoji dopravy lze přiřadit příspěvek J. Máčka, *Zemské stezky na jihovýchodní Moravě*, ČSPS 70, 1962, 193—197. A. Šimka vzpomněl jubilea železnice článkem *Českomoravská transverzální dráha, Příspěvek k 80. výročí postavení úseku Jihlava—Veselí/Mezimostí*, VVM 19, 1967, 244 až 250, který bohužel postrádá poznámkového aparátu. Týž autor popsal stručně i vývoj městské dopravy jihlavské, *Od fiakru k trolejbusu*, Kulturní přehled Jihlava 1965, říjen, s. 2—3, 1 obr. Nejmladší období zachycuje *Rozvoj místního hospodářství a dopravy na okrese Jihlava*, Jihlava, bez data (1965), 32s.

Práce o poměrech sociálních uveďme několika studii povahy demografické. Jaroslav Marek v nástinu *O velikosti moravských měst v minulosti*, VVM 15, 1960, 293—300, umožnil kromě jiného srovnání Jihlavy s jinými městy až do 19. století. Totéž

platí do jisté míry o článku téhož autora, *Lidnatost Brna v 14. až 16. století*, Brno v minulosti 2, 1960, 125—147. Regionální data v širších souvislostech se objevují ve velké práci L. Kárníkové, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754—1914*, Praha 1965, 401s. Další práce tohoto druhu najdeme mezi všeobecnými přehledy statistickými.

Velký pokrok byl učiněn v poznání skladby moravských měst i Jihlavy od 14. do 16. století. Vztahy k Jihlavě a zároveň metodické náměty ke studiu vyšších městských vrstev obsahuje článek J. Mezníka, *Jindřich Fuchs, Příspěvek k vývoji brněnského měšťanstva ve 14. století*, Brno v minulosti 1, 1959, 151—158. Totéž platí o práci základního významu téhož autora, *Brněnský patriát a boje o vládu města ve 14. a 15. století*, Brno v minulosti 4, 1962, 247—349. Průkopnický význam má studie J. Dřímala, *Sociální boje v moravských královských městech ve 20. letech 16. století*, Brno v minulosti 5, 1963, 114—167, která ukázala, že známé jihlavské bouře byly jen součástí obecnější vlny sociálních hnutí. Tyto práce vyvrcholily hutným syntetickým přehledem Jaroslava Marka, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965, 141s. Je třeba litovat, že syntetickým záměrům a přílišné úspornosti bylo obětováno uplatnění rozsáhlého pramenného materiálu, které by uvítali všichni badatelé v dějinách jednotlivých moravských měst. Přes obecný ráz práce jsme v ní dostali víceméně teze sociálního a ekonomického vývoje Jihlavy 15. a 16. stol., zejména pak jejího velkolepého rozmachu ve 2. polovině 16. století. Další studie téhož Jaroslava Marka, *O studiu městského přistěhovalectví*, SMM 79, 1960, 86—111, je věnována hlavně 16.—18. století. Je metodicky i obsahově velmi podnětná a zčásti se dotýká bezprostředně i Jihlavy.

Řada prací byla věnována i sociálním poměrům na venkově. Stať F. Matějka, *Pohyb obyvatelstva v předbělohorské Moravě*, SPFFBU, C 8, 1961, 509—517, je založena na urbárech a ze statků na Vysočině se dotýká zejména pernstejnského, brtnického, rudoleckého, novoměstského aj. Obdobně to platí o článku Jaroslava Novotného, *Sociální skladba venkovského lidu na Moravě v druhé polovici 17. století*, VVM 19, 1967, 187—201. Několik článků bylo věnováno poslední robotní vzpouře v r. 1821. Jihlavská se zčásti dotýkají M. Vaňáček, *Žhářské listy v robotní vzpouře roku 1821*, SMM 79, 1960, 175—189 a V. Kříž, *Byla protirobotní vzpoura roku 1821 i na Horácku?*, VVM 18, 1966, 61—71.

V oblasti práva a správy se poznání kvantitativně rozšířilo hlavně za 19. a

20. století, a to zásluhou četných archivních inventářů a jiných pomůcek, jejichž výčet zde nepodáváme. I pro oblast práva mají mimořádný význam výsledky nového diplomatického zkoumání velkého jihlavského privilegia, o kterém se zmiňujeme samostatně. Poněkud ve stínu těchto výkonů zůstávají ostatní studie z této oblasti.

K objasnění vztahu starého městského práva jihlavského k brněnskému přispěl J. Mezník, *K prvkům jihlavského práva v právní knize písaře Jana*, Brno v minulosti 7, 1965, 136—141. Vztahů jihlavského práva k báňským městům slovenským se dotkl V. Bolerázsky, *Banská správa na střednom Slovensku od najstarších čias do r. 1526*, SAP 7, 1957, č. 2, 168—185. U příležitosti jihlavské konference o územním plánování a stavebním řádu v r. 1967 vydal Okresní archiv v Jihlavě práci F. Hoffmanna *Jihlavský městský stavební řád z roku 1270* jako příležitostný a novoroční tisk s reprodukcí této patrně nejstarší listiny tohoto druhu v českých zemích a modelu města v 15. století. Velmi cennou studii uveřejnil M. Boháček *Dva nepovšimnuté rukopisy horního zákona krále Václava II.*, Studie o rukopisech 1966, 41—96.

Jeden z těchto rukopisů, uložený ve St. archivu v Olomouci, CO 530, obsahuje text jihlavského horního práva a má důležité vztahy k Jihlavě. Autor podává jeho rozbor a určuje kromě jiného vztah k jihlavskému hornímu právu a k notáři Janu z Gelnhausenu. Ušlo mu však určení hlavního autora a jeho podílu na rukopisu, které podal již před léty Em. Schwab a které zpřesnil autor tohoto přehledu v knize *Jihlava v husitské revoluci*. Samsonovu skladbu o porážce křižáků pod Vyšehradem otiskl M. J. Pubeč v Theologické příloze Kostnických rozhledů 1963, 113—115. Čáslavský městský písař Samson, který v počátcích husitské revoluce uprchl do Jihlavy, pokračoval v tomto městě ve svém povolání. Osudy tohoto notáře pomohou přesněji osvětlit původ i skladbu rukopisu CO 530.

Tři dosud neznámé landfrídy z konce 15. a začátku 16. století, na nichž se vedle ostatních měst podílela i Jihlava a řada šlechticů z Vysočiny, otiskl M. Švábenský, *Nové moravské landfrídy*, Brno v minulosti 7, 1965, 224—232. Krátké působnosti národních výborů v r. 1918 je věnován kromě všeobecné práce V. Peši, *Národní výbory v českých zemích roku 1918*, Rozpravy ČSAV, SV, 72, 1962, seš. 12, 118s., článek R. Randýska, *Jihlavský národní výbor v roce 1918 (Příspěvek k historii národnostních bojů na Jihlavsku)*, SMM 83, 1964, 205—211. Kolektiv archivního oddělení KSMV Brno v článku *Nacistický bezpečnostní aparát na Moravě v le-*

tech 1939—1945, SMM 84, 1965, 232—257, uvádí též složky tohoto aparátu v Jihlavě.

Historie vojenství zaznamenává kromě studie F. Hoffmanna o jihlavské pevnosti jen článek J. Dřímala, *Účast moravské zemské hotovosti v boji proti Turkům při obraně Bělehradu r. 1521*, SPFFBU, C 8, 1961, 149—160, kde je zmínka též o účasti Jihlavských.

Sté výročí požární ochrany bylo podnětem k soupisu archivních pramenů i k vydání řady publikací. M. Wurmová, *K dějinám požární ochrany v letech 1702 až 1951*, Státní archiv Brno, tematické rejstříky č. 10, Brno 1962, 131s., uvádí mnoho údajů k Jihlavě, další k Nové Říši, Polné, Telči a Třešti. M. Wurmová a Věroslav Myška jsou též autory publikace *100 let dobrovolné požární ochrany 1864—1964*, Praha 1964, 80s. M. Vaňáček, *Deviace v dějinách nástupu dělnické třídy na Moravě*, VVM 16, 1961—1964, 9—31, přináší několik dokladů zhárství též z Jihlavska.

Téměř nepřehledná je produkce týkající se tělesné výchovy a sportu. Značná část článků obsahuje historické exkursy. Z řady prací, které dějinám tělesné výchovy věnoval P. Ježek, uvádíme *Bibliografický přehled ediční činnosti revoluční proletářské tělovýchovy v letech 1921 až 1938*, Brno 1961, 51s. K obecnějším pracím patří *Bohatých šest let jihomoravského krajského výboru ČSTV v Brně*, Brno 1966, 148s., a zejména B. Nechvátal, *50 let českého sportu v Jihlavě*, Jihlava 1960, 90s. Metodické nedostatky vyvažuje tato knížka bohatstvím pramenů, jež by jinak zanikly, a četnými reprodukcemi. Dukle Jihlava, jejíž zásluhou se na Jihlavsku stal nejúspěšnějším sportem lední hokej, byl věnován bezpočet článků. Historickoretrospektivní ráz mají zejména publikace *10 let armádního sportovního družstva Dukly Jihlava*, Jihlava 1965, 53s. a *Desetiletá hvězda Vysočiny*, Kopaná — hokej 3, 1965, č. 10, 14 až 17. Klub přátel jihlavské Dukly začal vydávat i časopis, nejprve pod názvem *Jihlavská Dukla*, 1966, potom *Mistr ČSSR Dukla Jihlava 1966—1967*. Velmi pohotově fungovala tisková služba jihlavské skupiny *Mistrovství světa v odbíjené mužů* 1966, z jejichž 10 čísel bulletinu téhož názvu byla zejména první dobře vypravena a seznámila účastníky i s historií a pamětihodnostmi Jihlavy. Do starší historie tělesné výchovy se vrátil F. Hoffmann články *O jihlavských plovárnách*, Kulturní přehled Jihlava 1965, prosinec, s. 1 až 2 a *Brněnská statuta střeleckého bratrstva sv. Šebestiána z r. 1499*, Brno v minulosti 7, 1965, 119—123. Druhý článek se zabývá počátky a vývojem střeleckého sportu v Jihlavě v 16. stol. a vztahy bratrstva k Brnu.

Zatímco přírodní vědy ponecháváme přírodopiscům, připomeňme alespoň jednu studii z dějin těchto věd. J. Sajner, *Gregor Johann Mendel und Znaim*, *Forschungs-Praxis-Fortbildung* 18, 1967, sešit 22, 677 až 685, vyloučil definitivně Mendlovo působení jako suplenta na jihlavském gymnasiu.

Velmi přínosné příspěvky je možno zaznamenat z oblasti zdravotnické. Historické studium zdravotnictví na Vysočině se rozvíjelo hlavně podnětnou činností K. Daňka se střediskem v Novém Městě na Moravě. Dvěma edičním řadám, z nichž zejména řada *Průkopníci z Horácka* osvětlila i několik lékařských osobností z Jihlavska, věnujeme samostatnou pozornost v příštím ročníku tohoto sborníku.

Ostatní práce se týkají především posledních desetiletí. Hlavním jejich iniciátorem byl M. Roch. Spolu s G. Oranym a kolektivem zpracoval publikaci *20 let zdravotní a sociální péče v okrese Jihlava 1945—1965*, Jihlava 1965, 40s., kratší články publikoval v časopisech, *Dvacet let zdravotnictví na Jihlavsku*, *Čs. zdravotnictví* 13, 1965, 573—576, *Deset let polikliniky v Jihlavě*, *Čs. zdravotnictví* 13, 1965, 310—312. Velmi cennou práci, *Statistický vývojový přehled o zdravotnictví v kraji Jihlava*, část I., nestr., rozmnož., Jihlava 1959, publikoval na sklonku krajského zřízení Krajský ústav národního zdraví. Početné tabulky zabírají kromě vlastního zdravotnictví i širší podmínky přírodní, demografické, ekonomické a sociální. J. Hádlík. *Poznámky k vývoji péče o duševně nemocné na území Moravy a Slezska*, v publikaci *100 let psychiatrické léčebny v Brně, 1863—1963*, Brno 1966, 13—50, se dotýká též léčebny jihlavské.

Studium vývoje školství se rozbíhalo jednak z podnětů místních, jednak obecných, k nimž přispěla komise při Odborovém svazu zaměstnanců školství a specializované pracoviště při Vlastivědném ústavu v Přerově. V prvním svazku *Sborníku k dějinám moravského školství*, Přerov 1967, publikoval V. Cěkota *Přehled pramenů k dějinám školství na Moravě v okresních archívech*, 8s., kde uvádí též některé školy a archivní fondy z Jihlavska. Tento poukaz na místní prameny doplňují M. Kouřil, *Přehled pramenů k dějinám školství na Moravě ve státních archívech*, tamtéž 10s. a M. Musilová - M. Švábenský, *Biskupská konsistoř v Brně, Fond. oddělení: Školské spisy (1774—1898)*, inventář vydaný Státním archivem v Brně 1961, 150s. O nejstarší městské škole jihlavské se zmiňuje M. Riedl, *První školy na území Velké Moravy a školy na Moravě v době od zániku velkomoravské říše do založení Karlovy university*, v uvedeném přerovském sbor-

níku, 53s. a vyobrazení. Řadu dokladů o studentech z Jihlavska přináší I. a L. Hlaváčovi, *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*, I, II, AUC, Historia Univ. Carol. Prag., II. 1, 1961, 97 až 132 a III. 2, 1962, 139—159. Ze svých studií o jihlavském humanismu publikoval F. Marek práci *Humanistická škola v Jihlavě*, Sborník prací Pedagogického institutu v Jihlavě 1, Studie ze společenských věd 1, 1962, 275—315, 1 obr. Drobné doplňky k této práci a také k Telči přináší studie J. Holinkové, *Příspěvek k sociálním poměrům učitelů moravských městských škol v 16. století*, SPH Olomouc 4, 1963, 173—187 a *Ještě jednou ke vztahu moravského městského školství v předbělohorském období k zahraničním universitám*, Sborník prací k sedmdesátinám univ. prof. PhDr. L. Hosáka, Olomouc 1968, 47—52. K syntetickému pokusu téže autorky, *Městská škola na Moravě v předbělohorském období*, Praha 1967, se vrátíme samostatnou recenzí. Další studie k dějinám jihlavského školství v 17. a 18. stol. F. Marka a o první české škole koncem 19. stol. od M. Polákové zůstávají v rukopisech, neboť zánikem pedagogického institutu a jeho sborníku chybějí publikační možnosti. Vzpomínkový ráz má publikace *Třicet let . . . , Památník sjezdu spolužáků čs. st. r. r. gymnasia v Jihlavě, ročník 1928—1929*, Jihlava 1959, kterou připravil A. Kába. Okresní pedagogické středisko vydalo od r. 1965/66 tři ročníky *Učitelského zpravodaje*, rozmnož., který je však prozatím zaměřen převážně pedagogicky.

Ze záplavy statí a článků ke kulturní problematice vybíráme jen několik titulů. K obnovenému haviřskému průvodu napsal A. Kába, *Zářijový den, Historická scéna k jihlavskému haviřskému průvodu*, Jihlava 1957—1958, 14s. Novému středisku jihlavského kulturního života je věnována publikace *Dům kultury ROH Jihlava*, Jihlava 1966, nestr. K obtížné problematice napsal příspěvek J. Vondráček, *Práce kulturních klubů JZD na Vysočině*, Jihlava 1960, 82s. Jen zmínkou o Besedě se dotýká Jihlavy J. Janák, *České kulturní spolky na Moravě v prvním třiletí po vydání Říjnového diplomu*, VVM 18, 1966, 71—87.

Zatímco ještě v přehledu A. Lamprechta a J. Chlouпка, *Moravská dialektologie po r. 1945*, SMM 80, 1961, 379—382, Horácko nebylo téměř zastoupeno, dostalo se mezitím této oblasti co do zkoumání jazyka významné monografie S. Utěšeného, *Nářečí přechodného pásu česko-moravského, Hláskosloví*, Praha 1960, 254s. a mapy. Kromě toho bylo věnováno této tématice několik diplomových prací, které znamenají alespoň materiálový přínos.

Rozvíjející se studium místních a pomístních jmen nepřineslo zatím na Jihlavsku kromě soupisu pomístních jmen z některých obcí pro brněnský Ústav pro jazyk český samostatných pozitivních výsledků. Je však možno zaznamenat několik důležitých přínosů v publikacích obecnějšího zaměření. Platí to především o *Zpravodaji místopisné komise ČSAV*, který r. 1968 dosáhl IX. ročníku, a o studii L. Hosáka, *Moravská a slezská místní jména jako historický pramen*, SPH Olomouc 3, 1962, 141—182, jež patří k průpravným pracím k moravskému protějšku díla Profousova. Jihlavsku se značnou měrou týkají práce E. Schwarze, publikované po r. 1945 v NSR, o kterých se zmíníme podrobněji v příštím ročníku tohoto sborníku.

Krásná literatura na Jihlavsku nedosahuje dnes úrovně srovnatelné s vrcholnými obdobími minulých staletí ani se současnými středisky kulturního a literárního života. Tím větší význam má záslužná publikace F. Marka, *Jihlava ve verších staletí*, Havl. Brod 1960, 128s., s ilustracemi G. Kruma, která v překladech do češtiny z latinských a německých originálů podává pestrý výběr z básnické tvorby minulých věků. Do oblasti národopisné přechází výběrem lidových písní kniha M. Bureše, *Vysočina milostná*, Praha 1960, 145s., a K. Polák, *Lidové pověsti z Jihlavy a okolí*, Jihlava 1966, 16s. Do téže oblasti patří *Humor, koření života, Veselosti z relací na Horáckém zimním stadiónu v Jihlavě*, Jihlava 1967, 64s., a 1968, 58s.

Z minulých období byla největší pozornost věnována humanismu, zejména pracemi F. Marka. Kromě studií již zmíněných to byla novoročenka na rok 1959, Caspar Stolshagius, *Elegie na erb přeslavné nám Jihlavy, Elegia in insignia celeberrimae nobis Iglaviae*, 8s. Týž F. Marek potom novoročenkou jihlavských kulturních institucí *Čeští humanisté a Jihlava*, 1961, 10s., v několika mutacích, připomněl 400. výročí založení latinského gymnasia. Ve studii *Jihlavští humanisté*, Studie z Vysočiny, Jihlava 1964, 31s., podal F. Marek přehlednější obraz tohoto významného jihlavského literárního období. Týž autor napsal u příležitosti 400. výročí narození W. Shakespeara studii *William Shakespeare a jihlavská divadelní tradice, O prvním Čechu, který viděl divadlo Zeměkouli*, Jihlava 1964, 16s. Je věnována tragické postavě Zdeňka Brtnického z Valdštejna a přehledu her nejslavnějšího dramatika, uvedených na jihlavském jevišti. Na tuto studii navázal V. Voldán, *Náklady na zahraniční studii p. Zdeňka Brtnického z Valdštejna*, VVM 17, 1965, 33 — 37. J. Martínek, *K pozdnímu latinskému humanismu na Mo-*

ravě, Zprávy Jednoty klasických filologů 5, 1963, 22—44, začlenil jihlavské představitele humanismu do širších souvislostí. Studie vznikla při přípravě nové *Rukověti humanistického básnictví*, z níž zatím vyšly 2 svazky a která spolehlivě shromáždila základní data o humanistech jihlavských. Na některé z dalších prací obecnějšího dosahu upozorňujeme samostatnými recenzemi.

S německým rázem Jihlavy v minulosti souvisí, že je jen málo příspěvků, jež se dotýkají literárních tvůrců posledního století, kteří by byli spjati s Jihlavskem. Kromě zmínky o Jihlavě v *Nezvalových pamětech Z mého života* byl připomenut vztah B. Václavka k Jihlavě. Krajské muzeum redakcí A. Káby připravilo publikaci *Bedřich Václavěk a Jihlava, K 60. výročí narození*, 1957, 8s. a facsimile rukopisu. Širší pohled na tuto osobnost podali J. Meda a J. M. Weiman, *Bedřich Václavěk a Vysočina, Literárně životopisná stať*, Havlíčkův Brod 1962, 66s. Z korespondence St. Rambouska, významného jihlavského kulturního pracovníka, čerpá článek A. Šimky, *Jiří Mahen — přítel knihovníků*, VVM 18, 1966, 224—235, bohužel bez poznámkového aparátu. Přátelských vztahů obou osobností se týká i publikace *Z dopisů dvou knihovníků, Jiřího Mahena a Stanislava Rambouska*, Jihlava 1959, 24s. Řada publikací a statí byla věnována jihlavskému rodáku Louisu Fürnbergovi, a to jak u nás, tak zejména v NDR. Nových edic a překladů se dočkala i díla dalšího jihlavského rodáka Ernsta Sommera. Jejich výčet není možné zde podávat.

Vývoj knihy, knihoven a tiskáren na Jihlavsku byl obohacen důležitými novými poznatky. Za objev doslova senzační je možno pokládat stať Ferd. Gendlera, *Das Rechnungsbuch des Speyerer Druckherrn, Verlegers und Grossbuchhändlers Peter Drach*, Börsenblatt für den deutschen Buchhandel, Frankfurter Ausgabe, 18, 1962, sešit 42a, 885 až 978. Ze zlomků kupecké knihy, dochované ve vazbách tří jiných svazků, se dovidáme kromě jiného, že tento tiskař a knihkupec měl někdy v letech 1480—1503 sklad i v Jihlavě. Je to tedy neobyčejné obohacení dějin knihy v Jihlavě v samých počátcích a cesta k osvětlení původu některých inkunabulí, chovaných v jihlavském archivu i na jiných místech. Přehled tiskařů byl obohacen K. Chybou, *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*, Strahovská knihovna 1966, 1967, přílohy, 96s. Protějšek domácích, zatím z větší části nepublikovaných prací, tvoří studie K. M. Kliera, *Holzschnitte Iglauer Lied-Flugblätter um 1850*, Gutenberg-Jahrbuch 36, 1961, 223—230.

Vývoj jihlavských knihoven zpracoval

přehledně A. Šimka. Poněvadž vydání jeho užitečné práce, kterého se ujala okres. knihovna, dosud uvázlo na druhé části, prozatím je neevidujeme. Určitý pohled i na některé jihlavské knihovny podle testamentů a jiných záznamů otvírá publikace I. Hlaváčka, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*, AUC, Philos. et hist. 1965, 159s.

Historie jihlavských novin se prodloužila značně do minulosti zjištěním pokusu F. Beinhauera o založení novin v roce 1791, které učinil Z. Šimeček, *K počátkům novinářství v Opavě*, Slezský sborník 66, 1968, 40—59. *Sborník 40 let bojů Jiskry*, Havlíčkův Brod 1959, 159s., na kterém se podílela řada autorů, zejména A. Šimka, připomněl jubileum třebečsko-jihlavských novin *KSC Jihlavska se dotýká i stať J. Kubíčka, Komunistický tisk na Moravě a ve Slezsku v letech 1921—1938*, SMM 86, 1967, 61—77.

Národopisné zkoumání nelze omezit na dnešní administrativní okresy a proto zaznamenáváme i práce, které se převážně netýkají Jihlavska, nýbrž spíše Novoměstska a Žďárska. Jsou to především práce brněnské pobočky Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV, zatímco původní regionální produkce je mizivá. Z prací V. Svobodové zaznamenáváme *O horáckých lidových tkaninách*, Nové Město na Mor. 1965, 17s., 3 příl., *Nové nálezy lidových tkanin na západní Moravě*, Český lid 54, 1967, 50—52 (Telčsko), *O horáckých figurálních výšivkách*, Národopisné aktuality 1965, č. 3—4, s. 9—18, *O horáckých výšivkách*, Nové Město na Moravě 1967, 32s., 3 příl., *Lidový kroj na západní Moravě v obrazech z 18. a 19. století*, Český lid 47, 1960, 253—258. K. Fojtík vytěžil ze studia pozemkových knih a dalších pramenů studii *Svatba na střední a západní Moravě v 16. a 17. století*, Český lid 52, 1965, 332 až 353. K národopisné produkci se vrátíme v dalších svazcích tohoto Sborníku.

O hudebním životě a jeho představitelích v minulosti i přítomnosti vyšla řada významných prací, jejichž zhodnocení však ponecháváme samostatnému přehledu v příštím svazku tohoto sborníku. Činnost Horáckého divadla lze dobře sledovat podle divadelních programů. Vedle starších ročenek se však dostalo tomuto divadlu i přehledné publikace J. Flíčka, *20 let Horáckého divadla*, Havlíčkův Brod 1960, 126s., s četnými reprodukcemi. Do starší historie se vrátil F. Marek již zmíněnou publikací k shakespearovskému výročí. A. Kába a F. Zástěra jsou autory publikace *Jihlavské loutkářství*, Jihlava 1967, nestr. Vývoj filmu, včetně jihlavských film. festivalů, je zachycen prozatím jen několika příležitostnými novinovými články a festival. tisky, jež

jmenovitě neuvádíme. Totéž platí o rozhlasu a televizi, kde první jubilea byla rovněž příležitostí k prozatím novinovému zhodnocení jejich krátké historie.

K topografii a architektuře Jihlavy přibýlo množství drobných novinových statí, ale také několik prací většího rozsahu. F. Hoffmann v seriálu 27 článků *Jak rostla Jihlava*, Jiskra 1966—1967, se pokusil nastínit celkový stavební a urbanistický vývoj města, jeho hlavních částí i některých objektů. Tým autor ve studii *Jihlavská pevnost*, Historie a vojenství 1965, 185—232 a obraz. přílohy, podal obraz stavebního i vojenského vývoje města jako vojenského opěrného bodu v období feudálním. Velmi důležité dílo *Životní prostředí města Jihlavy*, Jihlava 1968, 42s. a větší počet map a plánů, připravil kolektiv (bohužel anonymní) pracovníků jihlavského Stavoprojektu a Útvaru územního plánování a architektury Městského národního výboru Jihlava. Navazuje na asanační plán historického jádra zpracovaný arch. J. Němcem a na přípravné elaboráty směrného územního plánu, zpracovávaného v jihlavském Stavoprojektu. Je to dílo mnohostranně užitečné pro současného i budoucího historika, neboť přináší velké množství rozborů od podmínek přírodních přes analýzy demografické až po poměry kulturní.

Jednotlivým osobnostem Jihlavska se věnoval především Vojtěch Cvek výstižnými medailóny uveřejňovanými v Jiskře. Stručný souhrn podal v článku *Vynikající vědecké osobnosti*, Jiskra 1965, č. 88, s. 5. Je třeba doufat, že také Jihlavsku se dostane podobného souborného vydání těchto portrétů osobností jako na Pelhřimovsku, kde díky tamním novinám Nástup mohl V. Cvek vydat první padesátku podobizen pod názvem *Lidé kraje mezi třemi vrchy*, Pelhřimov 1967, 120s. Řada z těchto osobností měla vztahy i k Jihlavsku.

Pokud jsme se o jednotlivých osobnostech nezmínili již výše, zbývá připomenout jen několik titulů. G. Chaloupka, *Za zemřelým profesorem Františkem Jechem (Vzpomínka k nedožitým osmdesátinám)*, VVM 16, 1961—1964, 150—152, se rozloučil s předním představitelem veřejného a kulturního dění na Moravskobudějovicku. Písemná pozůstalost F. Jecha, deponovaná v jihlavském archivu, skýtá neobyčejně bohatý materiál k regionálnímu bádání a zejména k osobnosti O. Březiny. E. Novotný v publikaci *Akademik Jan Kolda (1895—1958), Nástin života a díla*, Historia medicinae veterinariae (Hradec Králové, bez data) (1965) zhodnotil u příležitosti odhalení pamětní desky J. Koldovi v rodné Kamenici u Jihlavy v r. 1965 dílo předního představitele české veterinární vědy.

J. Radimský, *Vynálezce Václav Kunčák z Jihlavy*, VVM 16, 1961—1964, 125—128, se znovu vrátil k zajímavé postavě jihlavského vynálezce na přelomu 18. a 19. stol.

Archeologickému bádání neskýtá Jihlavsko živnou půdu. Proto lze zaznamenat jen přínos archeologie středověké, která všeobecnými pracemi V. Nekudy a prozatím nepublikovanými výsledky průzkumu *zaniklých osad Z. Měřinského* dosáhla značného pokroku.

Práce všeobecného rázu uvádíme víceméně v chronologickém pořadí podle obsahu. Drobné zmínky o Jihlavsku v užitečných širších souvislostech přináší G. Chaloupka, *Dosavadní stav bádání o počátcích měst s přihlédnutím k některým městům moravským, zvláště k Brnu*, Brno v minulosti 2, 1960, 260—262 a J. Kalistová, *Majetkové poměry řádu německých rytířů v českých zemích v 1. polovině 13. století*, Sborník prací k sedmdesátinám univ. prof. PhDr. L. Hosáka, 23—30. F. Hoffmann napsal monografii *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, 254s. Tým autor publikoval z chystaného rozboru jihlavských popravčích zápisů přípravné studie *K počátkům Tábora*, ČsČH 15, 1967, 103—120, *K prehistorii moravských Táborů*, SMM 86, 1967, 202 až 218, *Vilém z Pernštejna, Pokus o portrét moravského pána husitské doby*, ČMM 87, 1968, 163—186. Událostem na Moravě v r. 1425, zejména Třebíči, ale i Jihlavě, je věnován článek R. Vermouzka, *Táboři na Moravě v r. 1425*, SMM 81, 1962, 166—181. Roli Jihlavy v porevolučním období pomáhají osvětlit dvě důležité studie J. Dřímala, *Politika moravských královských měst za feudál. rozbrojů ve čtyřicátých letech 15. století*, SMM 84, 1965, 132—156 a *Účast moravských královských měst na politickém vývoji českých zemí za bezvládní v letech 1446—1453*, Brno v minulosti 8, 1966, 75—117. O tažení Matyáše Korvína r. 1470 v souvislosti s Jihlavou se zmiňuje F. Beneš, *Příspěvek k poznání finanční situace Jiřího Poděbradského v období česko-uherské války*, ČsČH 12, 1964, 568—573. Příspěvky ke vztahům Jihlavy ke Slovensku, leč neúplně, přinesli M. Rejnůš — J. Macůrek, *České země a Slovensko ve století před Bilou horou*, Praha 1958, 418s. Zmínky o exportu jihlavského piva a účasti na válkách s Turky obsahuje též příspěvek J. Macůrka, *Brno, Bratislava a Trnava ve 2. čtvrti 16. století*, Brno v minulosti 7, 1965, 109—118. M. Vaňáček, *Německý topograf z doby 30leté války píše o Moravě*, VVM 18, 1966, 27—36, otiskuje znovu známý plán jihlavské pevnosti a přináší zmínky o městu. Údaje o jihlavském kraji obsahuje J. Kočího *Zpráva o celkové situaci na Moravě v r.*

1771, SMM 79, 1960, 223—263. M. Vaňáček po přípravných studiích — mezi nimi např. *K ohlasu Velké francouzské revoluce v českých zemích*, VVM 14, 1959, 109—116, o tzv. helvetském spiknutí na Novoměstsku a Žďársku — vydal souhrnné zpracování *Francouzové a Morava v době Velké francouzské revoluce a koaličních válek*, Brno 1965, 134s., které má význam i pro Vysočinu a Jihlavsko. F. Hoffmann navázal na první svazek *Novými listy a obrazy z minulosti Jihlavy*, jejichž první část je věnována období od třicetileté války do poloviny 18. stol. Přinášíme o ní samostatnou recenzi. Úplně chybějí nové práce z konce 18. a l. pol. 19. století. Období kapitalistickému věnoval zvláštní recenzi přehled M. Koubský. Z dvacetiletí od r. 1945 byla vydána velká řada prací, které mají převážně materiálový a statistický charakter. Jejich přehled přineseme při pozdější příležitosti.

Souhrnné práce o Jihlavě a Jihlavsku mají i nadále převážně popularizační, příležitostný nebo propagační charakter. Stručný přehled přináší L. Hosák v Úvodním svazku *Historického místopisu Moravy a Slezska v letech 1848—1960*, Ostrava 1967. Velmi zkrátka vyšla Jihlava v publikaci A. Svobody — A. Tučkové, *Československo země neznámá, Morava*, 2. vyd., Praha 1966, 535s. Turistům je určena propagační brožura J. Čápa, J. Baráka a K. Poláka, *Českomoravská vysočina*, České Budějovice 1962, nestr. Obrazová publikace K. O. Hrubého, *Vysočinou po řece Jihlavě a dál od jejích břehů*, Brno 1962, nestr., je dílem vynikajícího fotografa. Posledním slovem na úrovni současného poznání měl být svazek v řadě celostátních průvodců M. Filky se spolupracovníky, *Českomoravská vrchovina*, díl 2., *Jihlavské vrchy*, Praha 1966, 187s., mapa. Bohužel mnoho pečlivé práce regionálních pracovníků tu přišlo nazmar neodpovědnou redakční prací hlavního autora, kterému se podařilo nahromadit neuvěřitelné množství neuvěřitelných chyb, takže průvodce po Jihlavsku a Vysočině zůstává i nadále nesplněným důležitým úkolem.

Z prací dotýkajících se především města Jihlavy je třeba uvést tři studie přispívající k osvětlení jeho podoby a velikosti, L. Hosák, *Poznámky k půdorysu středověkého moravského města*, SPH Olomouc, *Historica* 4, 1963, 143—172, J. Marek, *Areál středověkých měst*, SMM 80, 1961, 227—237, a již výše uvedenou studii téhož autora o velikosti moravských měst. Uvedme v této souvislosti i propagační tisk K. Poláka, *Jihlavské podzemí*, Jihlava 1961, nestr.

K. Polák je autorem propagační brožury *Jihlava*, 1960, nestr., (20s.) a německé

propagační publikace *Willkommen im Bezirke Jihlava*, bez roku, nestr. (12s.). F. Hoffmann ve spolupráci s V. Cvekem napsali *Jihlavu minulosti a přítomnosti*, Jihlava 1962, 32s., s kresbami G. Kruma a snímky F. Kubici. Propagační a upomínkový tisk *Jihlava*, 1964, 6s., týchž dvou výtvarných spolupracovníků, s textem A. Šimky ve čtyřech jazycích — bohužel s nepříjemnými chybami — vydal v r. 1964 Městský národní výbor v Jihlavě. F. Kubica s J. Kameníkem jsou také hlavní výtvarní autoři publikace *Jihlavsko, srdce Vysočiny*, Jihlava 1965, 39s. Její náplň tvoří snímky předních jihlavských fotografů a poetické apostrofy básníků Vysočiny. Tuto řadu výtvarně vynikajících publikací uzavírá dvojí vydání souboru znamenitých snímků v grafické úpravě J. Kosa a s průvodním slovem A. Káby, které připravilo Pressfoto Praha 1966 a 1967 pro Městský a Okresní národní výbor v Jihlavě jako reprezentační publikace. Šíře zaměřený soubor 12 pohlednic z r. 1964 opatřil průvodním slovem v pěti jazycích K. Polák. Přehled těchto publikací ukazuje, že propagační úsilí nebylo neúspěšné a že zejména výtvarná složka nejnáročnějších z těchto publikací zaslouží plného ocenění.

Ve srovnání s tím je stále citelnější mezera, která tkví v tom, že Jihlava nemá zatím nové přehledné dějiny. Kromě dvou svazků *Listů a obrazů* a připraveného třetího, který je dovede až do poloviny 19. stol., byly učiněny dva jiné náběhy na souhrnné zpracování. Byl to nejprve soubor článků v *Kulturně osvětlových pořadech města Jihlavy 1962*. V r. 1965—1966 opakovalo tento pokus Muzeum Vysočiny *Malou vlastivědou Vysočiny*, která řadou článků v Jiskře měla podat základní nástin vývoje Jihlavska a Vysočiny. Výsledkem těchto pokusů mohl být jen určitý popularizační účín, zatímco náročnější pojetí těchto úkolů bude muset vycházet z jiné metody a koncepce.

Zbývá zaznamenat skrovnou žeň samostatných příspěvků věnovaných jednotlivým obcím. A. Nedbal vydal rotaprintový tisk *Stručný průvodce po historii a památkách městečka Batelova*, bez data a místa (Batelov 1966), 17s. Rada MNV v Brtnici vzpomněla v roce 1960 výročí brožurou *Revoluční dny v květnu 1945. Z kronik a paměti účastníků*, 15s. V. Svobodová napsala zajímavou studii *Töpperovy obrazy v brtnickém zámku z r. 1723 jako pramen národopisného studia lidové architektury a lidových krojů*, Český lid 53, 1966, 33—35, obr. přílohy. K podnikovým jubilejním publikacím patří *85 let skláren v Dobroníně u Jihlavy*, Dobronín 1961, 23s., a *150 let Janštejnských skláren*, Janštejn 1959, 13s. Obnovený zájem o historii ve ven-

kovských obcích signalizuje rozmnožená *Janovická ročenka*, JZD Janovice — Dům kultury ROH Jihlava 1968, 22s. V. Němeček připomněl krátkým článkem *Zapomínaný horácký lékař*, Směr Vysočiny, 19. 9. 1963, 3s., Jakuba Kamenického z Kamenice u Jihlavy z doby předbělohorské. Zdaleka přichází zmínka o továrně na výrobu konzerv v Kostelci v publikaci Enno George, *Die wirtschaftlichen Unternehmungen der SS*, Stuttgart 1963. L. Hosák připomněl zajímavou událost článkem *Vzbouření žen v Kozlově pro husí pastvu*, VVM 18, 1966, 110—111. Nové Říši věnoval cennou studii V. Richter, *K založení ženského premonstrátského kláštera v Nové Říši*, Studie z Vysočiny, Jihlava 1964, 10s. Knihovny téhož kláštera se týká krátký článek V. Poppeho, *Stará knihovna*, Krásy domova 4, 1965, č. 1, s. 8. S veškerou snahou napsal publikaci *Větrný Jeníkov, historie a přítomnost*, V. Jeníkov 1968, 75s., kronikář J. Kvaš.

★ ★ ★

V tomto přehledu jsme si všimli jak regionálních příspěvků v užším slova smyslu, tak prací všeobecnějších. První z nich měly často sklon k popisnosti, druhé — i když jejich cílem nebylo osvětlovat regionální otázky — přispívaly k začlenění místních jevů do širších souvislostí. Proto mnohdy tyto práce byly důležitější než materiálově bohatší příspěvky regionální. Vcelku však obojí typ se vzájemně podmiňuje a je nezbytný.

Za největší pozitivní přínos posledních let je třeba pokládat osvětlení společenské a ekonomické struktury Jihlavy 14.—16. stol., příspěvky k humanismu 16. stol. a objevné jednotlivosti z nejrůznějších časových úseků a odvětví. Práce k dějinám nejmladšího dějinného období, chápané zpravidla jako dějiny dělnického hnutí a KSČ, byly namnoze ještě poznamenány hromaděním pramenného materiálu, popisností a jednostrannou interpretací. Zároveň však již několik prací naznačilo prolomení schematických šablon a signalizuje tak budoucí všestrannější zpracování tohoto období.

Nedostatečná pozornost byla věnována 17. až 19. století a dějinám venkova jako celku i jednotlivých obcí. Do dalších let zbývá proto ještě mnoho práce, které by měl sloužit i tento obnovený sborník.

František Hoffmann

Přehled literatury k nejnovějším dějinám Jihlavska za léta 1962—1967

Počátky hlubšího historického bádání a publikační činnosti v oblasti našich nejnovějších dějin a zvláště pak dějin dělnického hnutí a KSČ kladou se v jihlavském regionu do druhé poloviny 50. let. Podněty k této práci plynuly jednak z vlastní iniciativy místních autorů, jednak z činnosti bývalé krajské komise pro regionální dějiny dělnického hnutí a KSČ při KV KSČ v Jihlavě. Všechny tehdejší publikace, jejichž částečný přehled přináší J. Vytisková, *Přehled literatury k dějinám dělnického hnutí a KSČ v českých zemích za posledních deset let (1948—1958)*, SMM 78, 1959, 307—368, a v podrobnějším výčtu je nalezneme v letos vydané publikaci A. Šimky, F. Hoffmanna, V. Šplíchala a H. Zimákové, *Historický kalendář dělnického hnutí a KSČ na Jihlavsku a Třeštsku 1914—1945*, Jihlava 1968, 118—131, byly z hlediska rozvíjení badatelské činnosti nesporným přínosem. Z hlediska heuristického a interpretačního ovšem některé neuspokojují náročnější kritická měřítka, a to hlavně s ohledem na metodologický přístup ke zvolené tematice, kdy do rámce obecného dění jsou mechanicky vkládány regionální události, aniž by se braly v úvahu jejich specifické příčiny a dále pro jednostranné schematické pojetí, vyplývající především z propagandistických cílů.

Po zániku Jihlavského kraje v r. 1960, jímž byla ukončena i činnost krajské regionální komise a jenž ku škodě badatelské práce v nejnovějších dějinách jihlavského regionu přivodil i rozptýlení některých kvalifikovaných pracovníků, např. z bývalého krajského archivu, do jiných míst, slibně začaté dílo neustalo. O publikační možnosti místních autorů pečovaly a pečují i nadále Okresní regionální komise pro dějiny dělnického hnutí a KSČ, okresní archiv, Oblastní muzeum Vysočiny, Socialistická akademie a v neposlední řadě i večerní universita marxismu-leninismu při OV KSČ. Důležitým rysem nových pracovních podmínek po roce 1960 je zúžení regionu v podstatě na současný územní rozsah jihlavského okresu. (V letech 1949—60 byl region chápán spíše v rozsahu tehdejšího Jihlavského kraje). V pracích specificky zaměřených k období před r. 1949, resp. i před rokem 1960, zkoumají-li pouze problematiku jihlavského okresu, je region shodný s tehdeším územním rozsahem politického okresu jihlavského.

Potěšitelným rysem tvorby ze současných šedesátých let je stoupající počet vydaných

publikací a zvláště pak známky kvalitativního vzestupu jejich zpracování. V jednotlivých případech prokazují někteří autoři plně zvládnutí složitého metodologického přístupu ke zkoumané tematice a jejich dosažené výsledky odpovídají nárokům, kladeným na vědecké dílo. Články, stati, popř. i publikace širšího rozsahu mají většinou charakter monografií a umožňují tak v užším časovém vymezení důkladnější pohled na zkoumané události. V celkové tvorbě za léta 1962—1967, dělící nás od vydání posledního svazku Vlastivědného sborníku Vysočiny, převládají kratší články, zveřejňované v okresním tiskovém orgánu Jiskra. Menší procento tvorby připadá na stati a studie, které našly místo v různých sbornících nebo vyšly jako samostatné publikace v Krajském nakladatelství v Brně či péčí okresního archivu, Oblastního muzea Vysočiny nebo Socialistické akademie. Při pohledu na zkoumanou tematiku vychází najevo, že většina drobných i větších prací byla inspirována výročími důležitých historických událostí mezinárodního nebo celonárodního významu, jako je např. první světová válka, Velká říjnová socialistická revoluce, založení KSČ, mnichovská konference, národně osvobozenecký boj za druhé světové války, osvobození Československa atp. Je jisté, že významná výročí budou vždy podnětem zájmu o události, jichž vzpomínají, avšak v jihlavském regionu tím, že jsou dosud převládajícím zdrojem autorské inspirace, vtiskují tvorbě dosti stereotypní charakter. Výhledově by bylo žádoucí, aby autoři začali objevovat i další úseky regionálního dění, čímž by zde historické bádání v nejnovějších dějinách nabylo systematictějšího postupu. Např. cestou seriózního historického zkoumání je třeba přistoupit k procesu národně demokratické revoluce a socializace, který zde doposud stojí mimo dosavadní badatelskou činnost. Přínosem by určitě byla i koordinace edičního úsilí všech už jmenovaných jihlavských institucí, pečujících o zdejší regionalistiku, jež by mohla mimo jiné i příznivě působit právě na systematický postup bádání a ovlivňovat i kvalitu vydávaných prací. Pro kvalitu budoucí tvorby je nezbytné, aby si autoři osvojili všechny nové poznatky, snesené za poslední léta k nejnovějším dějinám historickou vědou v celostátním měřítku. Znamená to např. využívání nejnovějších prací progresivních historiků k obecné orientaci ve zkoumané tematice, namísto zastaralých přehledů s faktografickými a interpretacími nedostatky.

Podrobnější seznámení s regionální tvorbou za léta 1962-67 umožňuje bibliografie, kterou přináší už zmíněný Historický kalendář dělnického hnutí a KSČ na Jihlavsku a Třeštsku 1914—1945. Poukázat v tomto přehledu

na všechny jednotlivé tituly není dosti dobře možné a u těch, které stojí v záhlaví stručných článků (jichž je většina), by to nebylo ani účelné. Proto zde budou zmíněny pouze práce obsahově širší a takové, jež zasluhují pozornosti s ohledem na zvolené téma, popř. i na jeho pojetí a řešení.

Ze všeobecných prací upoutává pozornost studie V. Gregora *Dělnické pěvecké spolky na západní Moravě*, Studie z Vysočiny — společenské vědy, Museum Vysočiny Jihlava 1964, 23s. Autor si v ní všímá spolkové a zájmové činnosti dělnictva v počátcích hnutí a pokračuje přehledem západomoravských pěveckých sdružení českého i německého dělnictva, přimykajících se k sociálně demokratické nebo komunistické straně. Pozoruhodné jsou zde např. zmínky o činnosti a vlivu Proletkultu v oblasti západní Moravy a o spolupráci českého a německého pěveckého sboru v Jihlavě na počátku dvacátých let. Studie staví do popředí zájmu repertoár, uměleckou úroveň a charakter dělnických pěveckých těles, zároveň ovšem prospívá historii dělnického hnutí tím, že si všímá jejich politického poslání a sounáležitosti k dělnickým politickým stranám.

Informativním přehledem vývoje dělnického hnutí od jeho živelných počátků až do období příprav XII. sjezdu KSČ v roce 1962 je stat V. Šplíchala *Dělnické hnutí na Jihlavsku*, Kulturně osvětové pořady města Jihlavy 1962, červenec, srpen. Posláním stati bylo zřejmě podání zhuštěné syntézy hnutí k účelům propagačním, mohla by však být považována i za teze ke studiu dílčích problematik zdejšího hnutí.

Týž autor uspořádal memoáry dvaadvaceti pamětníků ve sborníku *Proletářská Třešť*, Jihlava—Třešť 1963, 24+28+24+24s., vizící se k dlouhému časovému úseku od devadesátých let minulého století do r. 1945. Čtyři kapitoly, do nichž jsou vzpomínky rozvrženy, postrádají marginálie, které by je historicky usměrňovaly. Místy beletrizující forma činí z nich ilustrativní dokument o těžkém životě, zkušenostech a zásluhách veteránů hnutí.

Studie I. Štarhy . . . a vítězili, Jihlava 1963, 20+20 s., je věnována organizační, tělovýchovné, kulturní a politické činnosti komunistické mládeže v období mezi dvěma světovými válkami. Ocenění zasluhuje její heuristická stránka a věcný obsah, který jí autor dokázal vtisknout, přestože zkoumal mládežnické hnutí v poměrně dlouhém a proměnlivém časovém úseku. Velmi neorganickou součástí této publikace je báseň J. Chuchla.

K dění z let 1914—1918 přispěl fundovanou studií *První světová válka a Jihlavsko*, Jihlava 1964, 36s., A. Šimka. Upoutává konkrétním obsahem, přitažlivým stylem a m.

j. širším pohledem na příčiny vzniku čs. samostatnosti. Krom celkové hospodářské a společenské charakteristiky doby patří zde zvláště ní místo sociálním poměrům dělnictva, jeho politickým snahám, růstu jeho revolučnosti, míře ohlasu Velké říjnové socialistické revoluce v jeho řadách a jeho příklonu k myšlence samostatnosti. Objasnění zde nachází i česko-německá nacionální problematika, mohlo však být obohaceno ještě specifickým pohledem na její projevy v dělnické třídě. Zevrubnější výklad věnuje autor socializačním snahám sociálně demokratických sil a jejich tehdejších mluvčích na Třeštsku. Přínos Šimkovy studie je zvláště v tom, že je v jihlavském regionu zatím jedinou obsáhlejší prací, všímající si průběhu první světové války v celém rozsahu. Z drobných nedopatření je třeba zaznamenat chybné označení snímku na str. 30 jménem O. Rydla místo A. Pivného.

K stejnému časovému úseku se váže i přínosná studie V. Šplíchala *Říjen 1917 a Jihlavsko*, Jihlava 1967, 29s. Na rozdíl od Šimkova pohledu na celkovou problematiku první světové války přihlíží Šplíchal úžeji k vlivu ohlasů Velké říjnové socialistické revoluce na vznik čs. samostatnosti. Opíraje se o nejnovější výklad této otázky současnými předními historiky, upouští od jejího jednostranného pojetí a ukazuje událostmi z Jihlavska na souhrn všech vlivů, dosažení samostatnosti podmiňujících. Zkoumá i míru demokratických a socializačních snah proletariátu Jihlavska po odezvách obou ruských revolucí. Aniž by se dopustil bagatelizování světového významu Velké říjnové socialistické revoluce, dospívá k závěru, že vznik čs. samostatnosti je důsledkem širšího národně osvobozenec-kého hnutí, v němž je u nás vedle ohlasů Velké říjnové socialistické revoluce stejně nezanedbatelnou složkou i osvobozenec-ká činnost nacionální buržoazie. Tuto okolnost dokládá i objektivními fakty z Jihlavska. Přitom upozorňuje i na úzce třídní zájmy buržoazie, s nimiž vznik samostatnosti spojovala. V závěru naznačuje, že inspirace dělnického hnutí Velkou říjnovou socialistickou revolucí rostla daleko silněji až po dosažení samostatnosti — tj. v období bojů o sociální charakter samostatného státu.

Stejnou tematiku hodlal řešit v práci *Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v okrese Jihlava*, Jihlava 1967, 26s., C. Linhart. Publikace byla určena jako pomocný materiál pro lektory Socialistické akademie k 50. výročí VŘSR, avšak těžko mohla splnit toto své poslání pro nedostatky metodologické i obsahové. Přinesla z větší části obecné údaje o přípravách, průběhu a vlivu Velké říjnové socialistické revoluce, k nimž autor hledá regionální analogie. Těmi prokládá text, aniž by

zkoumal jejich specifické příčiny. Regionální fakta nejsou až na jedinou výjimku opatřena poznámkovým aparátem. Větší část obsahu neodpovídá názvu práce a v některých případech ani úzce vymezenému regionu. Konečně i obecným závěrům, zejména pojícím se k vývoji a dosažení naší státní samostatnosti, nutno vytknout neúplnost a nepřesnost.

Daleko větší přínos odevzdal jihlavské regionalistice též autor studií *Spolupráce českého a německého proletariátu v Jihlavě v letech 1918—1921*, Studie z Vysočiny - spol. vědy, Jihlava 1964, 26s. Všimá si v ní nacionálních rozporů a buržoazně nacionalistických nálad v dělnickém hnutí po vzniku Československa po založení KSČ a jejich postupného stírání pod tlakem sociálních a politických potřeb hnutí. Bohužel je však tato jinak hodnotná studie vcelku nepatrně změněným a tudíž zbytečným přetiskem ze SMM 80, 1961.

Organizační a koncepční dotváření KSČ v průběhu jedenadvacátého roku obrází článek V. Šplíchala *Čtyřicet pět let od slučovacího sjezdu*, Jiskra 1966, č. 89, 90. Přispívá k dosud plně neprozkoumané a nedocněné otázce tzv. „šmeralismu“ v našem komunistickém hnutí. Krom toho podává nástin odezvy nadcházejícího slučovacího sjezdu v nejednotných nacionálních poměrech Jihlavska a údaje o vzniku jednotného českoněmeckého vedení jihlavské komunistické organizace.

Průběh revolučního zrání KSČ ve dvacátých letech obsáhl v dosud nejrozsáhlejší publikaci o dějinách jihlavského dělnického hnutí *Za bolševizaci KSČ v Jihlavském kraji*, Brno 1964, 211s. a obraz. příloha, opět V. Šplíchal. Publikaci předznamenal řadou tematických článků, zveřejněných v Jiskře v letech 1959-61 a studií *Boj KSČ v Jihlavském kraji v počátečním období dočasné stabilizace kapitalismu*, Sborník Pedagogického institutu v Jihlavě, spol. vědy I., Praha 1962, 35—63. Z obsahu je patrná autorova snaha postihnout problematiku tohoto obtížného období politického zrání KSČ. Přihlíží zvláště k masově politické práci strany mezi dělnictvem a pracujícími vrstvami a přináší cenné údaje o zemědělské politice strany ve dvacátých letech. Tím se dotýká i kardinálních problémů zmíněné doby — jednotné fronty dělnické třídy a dělnicko-rolnické vlády. Postihuje i zdejší komplikované nacionální poměry, zasahující do hnutí a promítající se do obou problémů. V závěrečných kapitolách si všimá projevů vnitrostranických krizí a příklonu jihlavského komunistického hnutí k bolševizační linii. Práce je dobře fundována prameny, i když nevyčerpala všechny hlavní archivní fondy. Opírá se i o obecnou literaturu, tematicky k ní směřující, což ji obsahově staví na úroveň současného poznání. Cenná je m. j. tím,

že v záplavě hospodářských charakteristik, sociálních údajů a popisných fakt nezaničil autorův studijní záměr, soustředěný na bolševizační proces ve straně. Vymezením místa jihlavské krajské organizace v celkovém vývoji strany ve dvacátých letech přerůstá tato publikace hranice lokálního významu. Z formálního hlediska poškozují poněkud obsah drobné stylistické závady.

Ke třicátým létům, poznamenaným krizí a nástupem fašismu, přispívá F. Hoffmann článkem *Proti krizi a fašismu (Jihlavsko 1929 až 1938)*, Jiskra 1965, č. 56, 58. Všimá si v něm délky a projevů krize v jihlavském průmyslu a řemesle, nezaměstnanosti (doložené statistickými daty), solidarity pracujících a forem jejich boje a ohlasů fašizace Německa ve smýšlení a činnosti německého obyvatelstva na Jihlavsku.

A. Šimka v článku *Stalo se před pětadvaceti lety*, Jiskra 1963, č. 73, 74, 78, věnuje pozornost mnichovské tragédii a jejím předzvěstem na sklonku léta osmatřicátého roku. Připomíná pobyt anglické delegace v Jihlavě, mající za úkol zkoumat zde domnělý útlak Němců a její ovlivňování Němci z SdP, odhodlání lidu k obraně republiky, zajímavý údaj o solidaritě hrstky německého levicového dělnictva s úsilím Čechů za udržení nedotknutelnosti státu a konečně paniku mezi německými šovinisty po vyhlášení zářijové mobilizace. Článek popularizačního zaměření navazuje na ostatní autorovy práce z této tematiky

Značně obsáhlých rozměrů nabyla, zvláště pod vlivem 20. výročí osvobození Československa, tematika okupace, národně osvobozené boje a osvobozovacích bojů Rudé armády. Je jí věnováno mnoho kratších článků vzpomínkového charakteru, uveřejněných v Jiskře hlavně v letech 1964–65. Ve většině z nich jde spíše o beletristická líčení vlastních zážitků autorů z ilegální práce, věznic a koncentračních táborů, z partyzánského hnutí a květnových revolučních bojů, nebo ze styku s rudoarmejci. Podobné povahy je i obsáhlejší publikace J. Mottla *Kronika květnových dnů*, Brno 1965, 103s. a obraz. příloha, jejíž rukopis k vydání připravil V. Šplíchal. Těžištěm obsahu je tu Mottlův kronikářský záznam zločinných represí německých fašistů v Třešti. K záznamu úvodem připojil Šplíchal odborné pojednání, vřazující jej do širších souvislostí květnových bojů v oblasti Českomoravské vrchoviny. Ze srovnání rukopisu a jeho otisku však vyplývá, že ani v tomto případě nebyly dořešeny problémy edice pramenů z nedávného období.

V krátké studii *Sovětská parašutisté a partyzáni v jihlavských vrších*, Studie z Vysočiny - spol. vědy, Jihlava 1964, 15s., podává

J. Málék osobní svědectví o vytvoření partyzánského oddílu „Javořice — 1“ spojením skrývajících se českých občanů, rudoarmejců uprchlých ze zajateckých transportů a posléze sovětských výsadkářů.

Rozsáhlejší, dobře fundovanou a stylisticky působivou práci věnoval okupační a odbojové problematice A. Šimka. Jeho *Národně osvobozenecký boj na Jihlavsku*, Brno 1963, 128s. a obraz. příloha, popisuje a zároveň analyzuje politické dění v regionu jihlavského okresu a v souvislostech i v širším okolí v době od mnichovské tragédie do květnových osvobozovacích bojů. Přináší údaje o roli německého šovinismu v tzv. „jihlavském jazykovém ostrově“ a o tíživém národním a sociálním postavení zdejšího českého obyvatelstva. Pozoruhodné je jeho dokumentární vylíčení proměn dobové atmosféry, protičeskeho perzekučního tlaku okupačního aparátu a růstu revolučních nálad mezi obyvatelstvem. Podává hodnocení komunistické i buržoazní koncepce národně osvobozeneckého boje z hlediska obecného i místního, upozorňuje m. j. na příčiny politického soupeření partyzánského hnutí a buržoazní R 3 a dokládá postupně rostoucí prestiž komunistické koncepce. Usiluje i o kritické stanovisko k tzv. „pseudopartyzánským“ skupinám nebo i jedincům. Z jeho závěrů nutí k polemice myšlenka o možnosti obrany okleštěného území po odtržení pohraničních krajů, uvedená v I. kapitole. K práci připojil obrazovou přílohu a přímo v textu dvě situační mapky. V analýze složité organizační spleti odbojových, diverzních, sabotážních a partyzánských skupin i v analýze seskupení nepřátelských sil mohou být časem objeveny autorovy dílčí nepřesnosti, to však odbornou kvalitu a publikační význam celého díla nemůže podstatně snížit.

V. Šplíchal ve studii *Květnové dny 1945 na Jihlavsku*, Jihlava 1965, 40s., opatřené dvěma situačními mapkami, sleduje vrcholnou fázi národně osvobozeneckého boje v květnu 1945 v prostoru jižní poloviny Českomoravské vrchoviny. Jihlavsko, uvedené v titulu studie, je tu z hlediska regionu širším pojmem. Studie obeznamuje s poměrem okupačních a povstaleckých sil v době před konfliktem, se dvěma etapami lokálních povstání, z nichž v první dostala povstání vlivem převahy nacistických sil defenzivní ráz a v druhé byla oživena kontakty s Rudou armádou a se situací při vstupu Rudé armády do osvobozovacího prostoru.

Z tvorby minulých let nutno pro závažnost tematiky připomenout i krátký článek V. Šplíchala, *Soudruh Václav Vlk*, Jiskra 1965, č. 15, v němž autor upozorňuje na oprávněnost občanské a stranické rehabilitace dlouholetého pracovníka komunistického

hnutí dr. V. Vlka z Brtnice, neprávem odsouzeného v r. 1952 se skupinou intelektuálů jako spojenců tzv. protistátního spikleneckého centra. (Stranicky byl V. Vlk rehabilitován na květnovém zasedání ÚV KSČ v r. 1968).

Uvážíme-li, že tento stručný přehled, zahrnující výraznější publikace, týká se regionu vymezeného v podstatě jen územním rozsahem dnešního jihlavského okresu, je zřetelné, že bádání v našich nejnovějších dějinách prokázalo tu dosti značnou intenzitu i kvalitativně příznivé výsledky. To opravňuje k optimistickému závěru, že budoucí léta budou stejně plodná a ve znamení dalšího tvůrčího vzestupu. Zároveň je třeba, aby byla věnována pozornost také další tematice z nejnovějších dějin mimo dělnické hnutí a KSČ, jejíž zpracování je velmi naléhavé.

Miloslav Koubský

Nové práce o minulosti Polné

V posledních letech vyšlo několik drobných publikací a větších i menších článků, které osvětlují různé stránky historie Polné. Většina prací je výsledkem muzejní činnosti nebo jí byla inspirována. Některé práce přímo vydalo Muzeum Vysočiny v Jihlavě, příp. jeho pobočka v Polné.

Na předchozí studie o erbech a pečetích Jihlavy, Telče a Třeště navázal Alois Příbyl obdobnou studií *Erb a pečeť města Polné*, Muzeum Vysočiny v Jihlavě, 1965, 24 stran. Ve starších pracích uváděné tvrzení, že v r. 1365 udělil Polné právo vlastní pečeti Ješek Ptáček z Pirkštejna, se nepodařilo prokázat. Zachované privilegium Viktorina z Kunštátu z r. 1479 se o dřívějším obdarování rovněž nezmiňuje. Pečeť a tím i městský znak se změnil s nástupem nové vrchnosti, Žejdliců ze Šenfeldu. Nejstarší dochovaná pečeť je z r. 1588 a od té doby je možno podrobně vývoj pečeti sledovat. Všechny zjištěné pečete nesou jeden nebo více vrchnostenských znaků, které zdůrazňují podřízenost poddanského města vrchnostem. Polenský městský znak se ustálil v 19. století, kdy do něho byl vložen žejdlicovský znak předbělohorských majitelů Polné. K vlastnímu pojednání je připojeno 7 tabulek, které zachycují privilegia týkající se pečeti, zachované typáře a pečeti. Na volně vložené příloze je barevně vytištěn městský znak.

Při příležitosti otevření dvou muzejních expozic vydal jejich autor Bohuslav Hladík

díků zároveň průvodce. Útlá publikace *Stará polenská škola*, Muzeum Vysočiny v Jihlavě - pobočka Polná, 1965, 23 stran, je uvedena slovy Bohumila Oberreitera, předsedy Městského národního výboru v Polné, o nové instalaci významné památky a poděkování všem, kteří se o to zasloužili. Ve stati *Z historie polenské školy*, str. 5—11, podává B. Hladík přehled polenského školství (některé podrobnosti jsou ve vrchnostenské instrukci městu z roku 1594) až do doby nejnovější. Expozice školy v muzeu na hradě již nevyhovovala. Pro účely samostatné nové expozice jedinečné památky byl věnován památkově chráněný dům č. 77 v Poděbradově ulici. Na str. 12 až 18 popisuje B. Hladík jednotlivé prostory a jejich vznik — přízemí s litografiemi a obrázky pro potřebu školy z 18. a 19. století, byt učitele před 100 lety s památkami na Antonína Klusáčka, IV. třídu hlavní školy podle stavu v roce 1866 se školní knihovnou založenou v roce 1821, kabinet učebních pomůcek neboli „přírodovnu“. Publikace obsahuje 7 fotografií školních prostor a předmětů a nechybí ani německé resumé.

Obdobnou náplň má také průvodce *Lékárna „U černého orla“ v Polné*, Městský národní výbor v Polné, 1966, 21 stran. Ve stati *Z dějin polenské lékárny*, str. 5—10, datuje B. Hladík založení lékárny rokem 1764 a určuje jako jejího zakladatele lékárníka Antonína Göttersicha, zkoušeného na pražské lékařské fakultě. Sleduje ve stručnosti vývoj lékárny, lékárníky a památky až do současnosti. K pojednání připojil na str. 11—12 seznamy všech známých majitelů nebo nájemců a zaměstnanců lékárny za celou dobu existence lékárny. Při adaptaci lékárny v domě č. 28, kde sídlí od roku 1814, bylo historické zařízení z 18. a 19. století předáno do muzea. Muzejní expozici — officinu, materiálu, laboratoř — popisuje autor na str. 13—16. Výklad je doplněn 19 fotografiemi prostorů a jednotlivých předmětů.

Jako výsledek bádání při přípravě muzejní expozice o obrozenecké Polné zveřejnil Ivan Pfaff dvě studie, věnované Antonínu Pittnerovi (1814—1896), nejvýraznějšímu polenskému obrozeneckému činiteli, pozdějšímu purkmistru, otci spisovatelky Vlasty Pittnerové a průmyslového podnikatele Jaroslava Pittnera a dědečkovi profesora pražské techniky Jaroslava Pittnera. Obě studie tvoří dohromady poměrně ucelený obraz národního obrození v Polné.

Ve studii *Antonín Pittner a česká obrozenecká společnost*, Acta musei Reginaehradensis — Práce musea v Hradci Králové, Série B: Vědy společenské, 1964, str. 47—74 (včetně německého resumé), představuje Pittnera jako vandrujícího řemeslníka a kupecké-

ho mládence, který se hlavně v Praze seznámil s novými myšlenkovými proudy, aby se po návratu do Polné stal předním obrozenec-kým činitelem města. I. Pfaff se zabývá jednotlivými stránkami této činnosti. A. Pittner psal instruktivní hospodářské články, které měly přispět k povznesení venkova. Měl spojení s českými nakladatelstvími, odkud odebíral knihy pro distribuční síť rozloženou po širokém okolí. Byl iniciátorem Českých besed v Polné v letech 1843—1848. S jeho jménem je spojena doba druhého největšího rozkvětu českého ochotnického divadla v Polné (1842—1851). Poměrně pravidelná představení byla zahájena v roce 1798 sehráním německých Schillerových Loupežníků. První vyvrcholení české divadelní činnosti spadalo do let dvacátých. I. Pfaff připomíná vliv obrozenec-kého života na Boženu Němcovou, která v Polné žila v letech 1840—1842. V Polné četla první českou knihu, v Pittnerově domě se setkala osobně s J. K. Tylem. V přátelském styku byl A. Pittner rovněž s K. Havlíčkem Borovským. Autor studii uzavírá rozborem kladného Pittnerova přístupu k revolučním událostem roku 1848. V obrazové příloze na konci je 6 fotografií.

Vysokou myšlenkovou i stylistickou úroveň je třeba ocenit i na druhé P f a f f o v ě studii *Antonín Pittner — neznámý lidový buditel*, Český lid, 1966, str. 1—18 (včetně krátkého německého resumé). Nesporně správná hypotéza o souvislosti intenzivního obrozenec-kého života a rozmachu polenského soukenictví je však podložena značně nepřesnou heuristikou a interpretací pramenů. Vedle osvětlení hospodářských kořenů obrozenec-kého hnutí v Polné zkoumá autor sociální složení polenské obrozenec-ké společnosti a dospívá k závěru, že se rekrutovala převážně z řad řemeslníků. Připomíná některé výsledky badání publikované v dřívější studii. Značnou pozornost věnuje rekonstrukci jedinečné distribuční sítě českých knih, jejímž organizátorem byl Pittner a hlavním kolportérem řezbář František Měřínský. Připomíná pražskou merendu v únoru 1845, na níž B. Němcová tancila v polenském kroji, který jí pomohl obstarat A. Pittner. Studii doplňují mapka vývozu sukna z Polné 1794—1803, bohužel velmi problematická, mapka šíření české literatury a tisku z Polné, fotografie A. Pittnera z roku 1848 a Mánesova kresba polenského kroje.

Při příležitosti stého výročí velkého požáru Polné v srpnu 1863 vydal tamější městský národní výbor drobnou publikaci *Zkáza Polné*, 14 str. Alois Šimka popisuje na základě vyličení B. Rérycha a s částečným použitím jiných pramenů vznik a průběh katastrofálního požáru města a připomíná založení požárního sboru v Polné v roce 1872.

Dvě kresby Gustava Kruma dotvrzují účinek slovního popisu zničujícího požáru.

Z menších článků se minulosti Polné dotýká stať Karla Jiříka, *Hladová bouře v Čáslavi v roce 1919*, Pardubický kraj, 1958, III, str. 14—15. Čáslavskou bouří předcházela hladová bouře 4. 1. 1919 v Polné a značnou měrou ji ovlivnila. K historii lékárny přispívá článek Jaroslava Hladíka, *Ještě lékárna v Polné*, Odborné aktuality (KÚNZ Č. Budějovice), 1967, č. 2. Znamou Hilsnerovou aférou se zabývá článek Zdeňka Šolleho, *Malá česká dreyfusáda*, Dějiny a současnost, 1968, č. 5, str. 20—23.

Drobné zmínky o Polné obsahují i některé další práce věnované v hlavních rysech jiným tematům. Jmenujme z nich z poslední doby alespoň studii Jana Heřmana, *Židovské hřbitovy v Čechách*, Památková péče, 1967, str. 97—105 a studii Miloše Krepeše, *První vysoké pece v oblasti Žďárských vrchů*, Sborník Matice moravské, 1967, str. 148—166.

Bilance historické produkce o Polné za poslední léta je příznivá. Ze srovnání například s produkcí o historicky a památkově velmi bohaté Telči vychází víc než čestně. Uvedla ve známost řadu nových fakt a některá díla včleňují vývoj Polné do celonárodního historického vývoje. Pozornost autorů se soustředila na 19. století, v dějinách Polné významné a osudné.

Jaroslava Hoffmannová

Přehled literatury o Třešti

První přehled prací o Třešti je zatím omezený a neúplný, i když přitom přerůstá období, které mu bylo určeno. Činí tak z důvodu vnitřní souvislosti, protože některé téma je zpracováno v různých dobách.

Základními pracemi o Třešti jsou dvě práce třeštského rodáka Václava Richtra, podnícené šestistým výročím založení Třeště.

První práce *Město Třešť a jeho památky*, vydaná ve Sbirce průvodců po českých výtvarných památkách v nakladatelství Vyšehrad v Praze 1943, je prvním dílem o Třešti, které její počátky spojuje s otázkou Lovětínského újezdu a tím vznik Třeště posunuje do poloviny třináctého století. Ostatek práce je věnován výtvarným památkám.

Druhá větší práce téhož autora *K nejstarším dějinám Třeště*, ČSPS 61, 1953, 7—37, je motivována 50. výročím povýšení Třeště na město a rozvádí podrobně objevnou myšlenku první práce o souvislosti počátků Třeště s otázkou Lovětínského újezdu.

K opožděnému šestistému výročí založení

Třeště uspořádal s kruhem spolupracovníků Rudolf Ježek sborník *Třešť, šest set let městečka pod Špičákem*, který vyzdobil dřevoryty Stanislav Potěšil a frontispicem a obálkou opatřil Richard Příklad, a v účelovém nákladu pro MěstNV v Třešti vydalo Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě r. 1959.

Jako trvalé pokračování práce zahájené Sborníkem založili jeho autoři ročenku *Třešť do nových dnů*, věnovanou hlavně okolí, 1961. Avšak tvrdým zákrokem jihlavských orgánů a všeobecnými vydavatelskými podmínkami byl její život potlačen hned po 1. čísle. Po 6 letech byla v r. 1967 uvolněna cesta nové pětičlenné redakci Památkového aktivu MěstNV k vydávání *Vlastivědného sborníku Třeště a okolí*, který pod štítem Kulturního klubu města Třeště vydal dosud dvě čísla střídavé úrovně. Pracovníci na Sborníku vydali ještě na doplnění starších prací a jako vzor novým podobným pracím stručnou, ale vzhlednou brožurku, vyzdobenou pěknými obrázky dobrých třeštských fotoamatérů. Tohoto příkladu použili pak vydavatelé různých propagačních tisků.

K otevření nové devítileté školy vydalo její ředitelství 28stránkovou brožuru *Z dějin škol v Třešti* s celkovým přehledem vývoje třeštských škol a seznamem učitelů. Fotografie učitelského sboru je kupodivu z roku 1962. A v seznamu učitelů schází skoro současně zemřelý zástupce ředitele Bohumil Misař a také je vynechán dlouholetý katecheta, obětavý vlastenec a vzácný lidumil P. Josef Vlk.

Tato učitelská publikace vyvolává vzpomínku na vzornou práci bývalého odbor. učitele Jana Novotného z r. 1931, která na 73 stranách podává vyčerpávajícím a originálním podáním poučených žákyň všechno, co by i dospělí třeštsští občané měli vědět o svém městě. Je to *Třešť a její nejbližší okolí*.

Týž autor, který byl duší kulturního života v Třešti, zanechal svému bývalému působišti kromě velkého počtu zpráv a článků ze všech kulturních oborů a v nejrůznějších časopisech i dvě významné publikace dodnes velmi cenné a vyhledávané.

Objevnou hodnotu má Novotného starší práce z r. 1940 *Třeštské betlemářství*. V ní otevřel autor velmi zajímavý pohled na vzácný kus lidového výtvarného umění, dosud málo známého a rovnocenného s nejpřednějšími výtvoři v celé naší vlasti. I cizina se dnes právě zajímá o naše betlémy.

Mimořádnou hodnotu uchová si trvale krásná pietní vzpomínková práce věnovaná památce Miloše Vozáby, zavražděného s bratrem a otcem a 35 jinými mučedníky ve dnech květnových 1945. I v dnešním bezbřehém moři zběsilosti a hrůzy v celém světě ostře zabolí děsivá vzpomínka na strašnou smrt nadějného

a velmi nadaného umělce, talentovaného stejně malířsky jako hudebně.

Této nejhroznější události třeštských dějin je věnována práce Josefa Mottla *Kronika květnových dnů*, jejíž rukopis k vydání připravil Václav Šplíchal a vydalo ji nakladatelství Blok v Brně 1965. Je to zřejmě nejvýznamnější poválečná práce ze života Třeště. Popisuje zasvěceně a podrobně události krvavých dnů 5., 6. a 7. května 1945, v nichž živelně vybuchla dlouho potlačovaná nenávisť třeštských lidí. Mottl byl očitým svědkem událostí i jejich krvavého zakončení a popsal je podrobně v rozsáhlé práci, ze které Václav Šplíchal pořídil stručný výtah a přidal k ní své doplňky v podrobném obraze celkové situace na Vysočině na konci války. Bylo by ovšem vhodné, kdyby bylo použito originálu Mottlova podrobněji vyznačeno.

Pro zvláštní význam Vysočiny, v níž měla Třešť své zvláštní místo na konci války, každá práce z této doby, i když se netýká přímo jen Třeště, podává bohatší nebo skrovnější zprávy o Třešti. Tak i práce Aloise Šimky *Národně osvobozenecký boj na Jihlavsku*, Krajské nakladatelství v Brně, 1963, přináší mnoho zpráv o Třešti.

Analogicky také z historického vývoje a struktury Třeště jako dělnického města je samozřejmé, že vršíci se léta a vzpomínky přinášejí nejvíce a nejosobitějších prací politikosocialistického obsahu, u nichž už sám název vyjadřuje smysl a zaměření práce. Jsou to hlavně dvě práce o Třešti samé:

Třešť k 40. výročí Velkého října. Uspořádal Alois Pivný a osm komunistických činovníků třeštských zapsalo tu své zajímavé životní vzpomínky a myšlenky o vlivu VŘSR na život vlastní a dělnickou třídu.

Nad běžnou úroveň podobných prací vystupuje originální práce Václava Šplíchala *Proletářská Třešť*, vydaná 1963 jako studijní materiály k dějinám dělnického hnutí na Vysočině poradnou a studovnou marxismu-leninismu při OV KSČ v Jihlavě a příbuznými institucemi v Jihlavě a Třešti. O své práci říká autor: Je třeba ji chápat jako vzpomínky řadových členů strany, které dávají v souhrnu obrázek drobné, trpělivé a houževnaté práce jedné ze základních organizací komunistické strany.

Předcházející dvě práce o dělnickém hnutí v Třešti účelně doplňuje práce Ctimíra Linharta *Ohlas VŘSR v okrese Jihlava*, vydaná Socialistickou akademií v Jihlavě k 50. výročí VŘSR (1967), o níž je zmínka na jiném místě.

Totéž platí o publikaci *První máje na Jihlavsku 1890 — 70 — 1960*, vydané OV KSČ v Jihlavě v dubnu 1960. Čtenáři tu najdou velmi podrobné zprávy o májových osla-

vách i v Třešti v letech 1924—1938 a potom od osvobození až do roku 1959.

Pro úplnost budiž zařazena poučná nauková práce Zdeňka Štrejny *Staré stříbrné doly na Třeštsku*, vydaná Okresním archivem v Jihlavě 1966. Úhledná knížečka doplňuje několika novými daty dosavadní historické vědomosti o stříbrném dolování na Třeštsku (hlavně v III. kapitole) a v V. oddíle připojuje důlní mapy, vysvětlivky a tři krajinné obrázky melancholického kraje bývalé slávy.

Různé aspekty naučné, hospodářské, obchodní a jiné přináší stále nové propagační brožurky, jejichž praktická hodnota je stupňována pěknými snímky s nejrůznější tematickou náplní. Z jiných příležitostných publikací máme před sebou dvě brožury I. a II. ročníku memoriálu MUDr. Františka Vrátila z let 1964 a 1965 ke 40. výročí založení tenisového klubu. Nakonec to nejlepší. Je to Jana Machoně *Život pro živé*, Krajské nakladatelství Havlíčkův Brod, 1959. Kdežto historické zprávy o Třešti jsou jednak pozdní a hlavně sporé, vyplňuje tento román o Třešti mlhavý obraz Třeště na rozhraní 14. a 15. století, kypící životem, který vrcholí odvážným útokem vedeným z Třeště na Jihlavu.

Zkreslený, ale velmi zajímavý obraz života v Třešti z počátku našeho století podává německý román E. d. P. Danszkyho *Die neue Judith*, který vyšel v nakladatelství S. Fischera v Berlíně r. 1919. Je to vlastně obraz jen židovské společnosti třeštské v době, kdy v Třešti pravidelně pobýval i Franz Kafka.

Pravidelné zprávy o Třešti přináší v každém čísle jihlavská Jiskra a často i brněnská Rovnost a příležitostně četné jiné časopisy.

Rudolf Ježek

Z numismatické literatury o Jihlavsku

Jako při většině důležitých středověkých středisek dolování zlata nebo stříbra byla i v Jihlavě v činnosti mincovna, která se těší stálému zájmu badatelů o moravském mincovnictví. Mince ražené v Jihlavě jsou totiž jako většina numismatického materiálu té doby prakticky bez nápisů a kromě toho naráží numismatik na nedostatek archivních pramenů, citelný i v mimořádně dobře zachovaném fondu jihlavského městského archivu. Proto se budeme k problémům ražby mincí v Jihlavě ještě dlouho vracet hlavně při rozborech nových nálezů mincí.

Ražbou jihlavských kruhových peněz s hladkou moravskou orlicí a písmenem I v prvním

štítku se zabývá J. Pošvář, *Poznámky k městskému mincování na Moravě v 15. století*, Numismatický sborník 7, 1962, str. 169 až 190. Podle autora jsou zprávy o jihlavské městské mincovně v 1. polovině 15. století neurčité a mincovna byla asi v činnosti jen krátce po r. 1420. Tehdy ovšem mohla razit čtyřhrannou minci s orlicí. Teprve r. 1463 a ve dvou následujících letech je písemně doložena „dobrá mince městské měny v Jihlavě“. Mnohem více jasných zpráv o jihlavské městské minci pochází z let 1489—1495 a proto autor počítá s dvěma ražebními obdobími okolo roku 1463 a koncem 15. století. V obou případech byla ražena kruhová mince.

Obsáhlou publikaci o mincovních poměrech na Moravě koncem 14. století a v první polovině 15. století napsal J. Sejbal, *Moravská mince doby husitské*, Brno 1965, v edici *Moravica numismatica I*, 353 stran a 35 tabulek mincí. Autor, vedoucí numismatického oddělení Moravského muzea, čerpá nejen z literatury a archivních fondů, ale i z bohatého materiálu nálezového, jehož lokality jsou vyznačeny na 4 mapách a mnohé se týkají Vysočiny. Sejbal se zabývá také ražbou čtyřhranných mincí s orlicí a písmenem I v prvním štítku v jihlavské mincovně a klade ji do let 1435 až 1452. Písemné zprávy o činnosti mincovny dosud scházejí, z několika nálezů jsou však známy dva druhy velmi vzácných mincí, čtyřhranných penězů a čtyřhranných haléřů, které jsou popsány a vyobrazeny na str. 241. Tam jsou uvedeny i lokality nálezů. Velmi podrobně si Sejbal všímá kontramarkování pražských grošů, které v českých zemích prováděly jen Jihlava a Brno. I když v jihlavském archivu o tomto opatření nejsou zprávy, rozložení nálezů svědčí jednoznačně pro Jihlavu. Všech 16 dosud známých nálezů pražských grošů s kontramarkou ježka je totiž z českých zemí, z toho většina z blízkého okolí Jihlavy. Podle autora si chtěli Jihlavští zajistit kontramarkováním pražských grošů dobrou minci pro obchod. Proti Nohejlové-Prátové, která klade kontramarkování v Jihlavě do 20. let 15. století, se autor na základě rozborů nálezů domnívá, že v Jihlavě kontramarkovali až po husitských válkách koncem 30. a počátkem 40. let 15. století. Autor rozlišuje dvě varianty kontramarky s ježkem, které vyobrazuje na str. 257.

Problémům moravského mincovnictví bylo v r. 1964 věnováno mezinárodní symposium, uspořádané numismatickým oddělením Moravského muzea, numismatickou komisí při Historickém ústavu ČSAV a brněnskou sekcí Numismatické společnosti čs. Přednesené referáty vyšly jako *Sborník I. numismatického symposia 1964*, Brno 1966, 244 stran a 43 tabulí. Několik příspěvků se týká i ražby mince

v Jihlavě. Ražby brakteátů v Jihlavě v druhé polovině 13. století se týká příspěvek J. Sejbala, *K chronologii moravských ražeb 13. století* (str. 78—84). Autor na základě dvou velkých dosud nepublikovaných nálezů moravských brakteátů malého střížku v r. 1962 v Blansku a Zlechově datuje ražbu 4492 moravských malých brakteátů, odkrytých r. 1926 v Jezdovicích u Třeště, do prvního desetiletí druhé poloviny 13. století. Ukrytí jezdoického nálezu klade autor do začátku 60. let 13. století. Naproti tomu podle staršího názoru Skalského, který jezdoický nález popsal, byly mince raženy v posledních desetiletích 13. století a koncem století nález ukryt. Práce je důležitá pro historii jihlavského mincování, protože některé typy malých brakteátů jezdoického nálezu pocházejí pravděpodobně z jihlavské mincovny. Protože jsou bez opisu, bude možno tyto mince bezpečněji přidělit jednotlivým moravským mincovnám až po průzkumu dalších nálezů. J. Šebánek se v příspěvku *Několik zpráv o mincovnách a měnových poměrech v českých zemích ve 13. století* (str. 84—91) zabývá otázkou, kde se mincovalo v českých zemích ve 13. století. Činnost jihlavské mincovny pokládá za nespornou, protože pro ni svědčí autentické privilegium na pronajmutí mincovny z 30. září 1275. V listině se třikrát opakuje, že práva s mincovnou spojená platí „od dávných dob“. Proto se autor domnívá, že bylo mincování již dlouho před tímto datem, snad od počátku intenzivní těžby stříbra v Jihlavě. J. Pošvář opakuje v příspěvku *Městská mince na Moravě v 2. pol. 15. století* (str. 116—117) svůj dřívější názor o ražbě kruhových peněz s hladkou moravskou orlicí a písmenem „I“ v prvním štítku v jihlavské městské mincovně. O těchto mincích máme archivní zprávy od r. 1463 a zvláště často v letech 1489—1495. Na str. 183 — 191 je ve Sborníku otištěn Pošvářův *přehled základní literatury k peněžním poměrům na Moravě*, ve kterém je uvedena i literatura týkající se ražby mince v Jihlavě. V tabulce XXII. jsou pod č. 454 až 455 a 459—461 vyobrazeny pražský groš Václava IV. s jihlavskou kontramarkou, jihlavský čtyřhranný haléř s orlicí a písmenem I v prvním štítku a 3 typy jihlavských kruhových mincí s orlicí a písmenem I.

Hodnotou a oběhem dukátů a tolarů se zabývá J. Pošvář, *Hodnoty dukátů a tolarů na Moravě od poloviny 16. do konce 17. století*, Numismatické listy 22, 1967, str. 5—10. Autor seřadil do dvou přehledných tabulek údaje o 72 platbách dukáty a 61 platbách tolary v moravských městech a městečkách v letech 1559—1698. V tabulkách uvádí rok, přepočítání na krejcar, místo, pramen a citaci údaje v pramenu. Dochází k závěru, že oběh

zlaté mince v městském hospodářství nebyl příliš častý, tolary naopak byly běžnou mincí. Cena zlatého dukátu stoupla během půldruhého století o více než 100 % (ze 110 krejcarů na 250 krejcarů), kdežto stříbrný tolar zaznamenal jen mírný vzestup kolem 33 %. V tabulkách je uvedeno i několik plateb z Jihlavy, Kamenice u Jihlavy a Velké Bíteše.

J. Petřtyl se zabývá i polenskými nouzovými poukázkami v práci *Nouzové peněžní poukázky z let 1848 až 1850 ze severních a východních Čech*, Fontes Musei Reginaehradensis 4, Hradec Králové 1967, 115s. Na nedostatek drobných mincí v letech 1848—50, způsobený revolučními událostmi, reagovali polenští podnikatelé vydáváním vlastních nouzových poukázek. V autorově práci je seznam dosud známých nominálů, vydaných Obchodem a průmyslem, A. Pittnerem, J. F. Putterlíkem, E. Ráčkem a J. F. Culkou. Zatímco jinde byly poukázky vydávány většinou s textem německým nebo smíšeným, měly polenské poukázky jen text český.

Jihlavské nouzové poukázky popisuje E. Polívka v práci *Nouzové papírové peníze města Jihlavy z roku 1918*, Numismatické listy 15, 1960, str. 142 — 148. Podává popis i vyobrazení šesti druhů tištěných formulářů jihlavských nouzových papírových poukázek v hodnotách 50 haléřů a 1, 2, 5, 10 a 20 korun. Formuláře mají na jedné straně český text a označení vydavatele Národní výbor, na druhé straně německý text a vydavatele Gemeinderat der Stadt Iglau. Autorovi je známa jen kompletní řada formulářů ze sbírky jihlavského muzea a hodnoty 2, 5, 10 a 20 korun z vlastní sbírky. Jihlavské poukázky nejsou zastoupeny ani ve velkých sbírkách Národního muzea v Praze a několika soukromých sběratelů a také Petříkovy a Drobného soupisy československých nouzových platidel z let 1914—1923 je neuvádějí. Proto se Polívka domnívá, že poukázky nebyly v oběhu. Potvrzuje to i okolnost, že všechny známé exempláře nemají vyplněnou rubriku pro číslo. Podle označení měly mít platnost ve dnech 16. listopadu 1918 až 15. února 1919.*)

Bohuslav Hladík

*) Protože otázka skutečné funkce těchto poukázek není vyřešena, obrací se redakce ke starším obyvatelům Jihlavy s prosbou o sdělení, zda je jim něco o oběhu známo.

Nové nálezy mincí na Českomoravské vysočině

V Numismatickém sborníku 8, 1963—1964, Praha 1964, je zveřejněno několik nových zpráv o nálezech mincí na Českomoravské vysočině. Informace o nich podává několik odborníků.

B. K o v á ř popisuje nález dvou byzantských mincí před rokem 1925 na neznámé lokalitě u Žďáru nad Sázavou. J. S e j b a l informuje o objevu 221 pražských grošů Karla IV. a Václava IV., odkrytých r. 1954 v Kojeticích u Třebíče a 14 stříbrných mincí, jež byly zakopány v polovině 17. století v Třebíči (objevy v roce 1957). J. D v o r s k ý podává zprávu o nález 233 drobných mincí Vladislava II. a Ludvíka I. ve Zhoři poblíž Polné z roku 1905. M. K r e p s popisuje nález mincí v počtu 380, zakopaný po roce 1845 v domě čp. 20 v Poděšíně, okres Žďár n. Sázavou, a odkrytý před šesti léty. J. P e t r t y l podává přehled o drobných nálezech mincí při různých opravách hradu Lipnice u Havlíčkova Brodu.

Nejvíce údajů je od B o h u s l a v a H l a d í k a. Ten předkládá numismatické veřejnosti zprávu o kremnickém dukátu Matyáše Korvína, nalezeném za neznámých okolností někdy před rokem 1924 v Kozlově u Jihlavy; dále popisuje nález 59 pražských grošů Jiřího z Poděbrad a Vladislava II., vykovaných v roce 1958 v Bítovčicích poblíž Jihlavy; nález 298 mincí, převážně batzenů a půlbatzenů, zakopaných někdy po roce 1534 vedle domu čp. 13 v obci Tuklekách u Humpolce (objeven 1961); dodatek 2 mincí k nález 16. století v Kamenici, který byl objeven r. 1941. Rovněž nás zpravuje o nález většího počtu mincí na jaře 1956 při demolici domu č. 17 v Kosmákově ulici v Jihlavě, z nichž se zachoval jen salzburský fenyk; 39 mincí jako součástí velikého nález u Dudína v r. 1908, ukrytého počátkem 17. století; nález 13 tolarů, zakopaného po r. 1605 ve Starém Bříšti nedaleko Humpolce a nalezeného r. 1929; 48 mincí jako součástí většího nález z r. 1896 v lese Krásná vyhlídka u Humpolce, který byl zakopán neznámou osobou někdy po roce 1627; 221 mincí z Nové Bukové, ukrytých po r. 1631 a objevených 1914; nález 25 mincí z třicetileté války, nalezený 1959 při bourání domu čp. 4 na Kalinově nábřeží v H. Brodě; nález 40 stříbrných a 16 zlatých mincí z třicetileté války, náhodně vykovaný při kladení potrubí vedle domu čp. 27 ve Vodcích u Pacova 1959.

Dále B. Hladík vypočítává celou řadu dalších objevů: nález 29 mincí z třicetileté války, učiněný r. 1958 na dvoře domu č. 85 Čajkov-

ského ulice v Jihlavě; nález 5 mincí z pol. 17. století, vykovaných 1933 v Rejčkově u Humpolce; 440 mincí zakopaných po r. 1681 na zahradě domu čp. 1 v Čejově a odkrytých 1924; nález 1347 mincí (z toho 9 zlatých), který byl ukryt po roce 1683 v domě čp. 148 v Humpolci a objeven při adaptačních pracích před sedmi léty; nález 225 mincí v Kejžlicích na Humpolecku v zahradě domu čp. 27, zakopaný v devadesátých letech 17. století a objevený r. 1926; nález 22 tolarů Ludvíka XIV. z různých francouz. mincoven, ukrytý po roce 1705 a objevený v r. 1912 v obci Bystrá; nález 10 mincí uschovaný po r. 1780 v domě čp. 7 v Proseči u Humpolce (nalezený roku 1904); nález tří dvacetníků z počátku 19. století, objevený při zahradních úpravách v telčském zámku roku 1959; nález 82 měděných mincí na staveništi domu čp. 366 v městě Humpolci a zakopaný po r. 1807 a nález 82 měděných mincí v roce 1927 při adaptaci škrobárny v Želivě, jež byly uschovány po roce 1808.

V následujícím čísle Numismatického sborníku (9, 1965—1966, Praha 1966) popisuje V. N ě m e č e k keltský stříbrný statér typu Filipa Makedonského, nalezený za bližší neznámých okolností u Velké Bíteše. Také podává zprávu o nález dvou byzantských bronzových mincí, z nichž jednu bylo možno přičíst Isaacovi (1180—1185), v Horních Borech na Velkomeziříčsku z roku 1958; 9 pražských grošů Jana Lucemburského a Karla IV., nalezených 1959 v Mostišti u Velkého Meziříčí; 100 mincí ze 14. století objevených 1962 poblíž Měřína (mezi nimi se vyskytly i 2 uherské široké groše Ludvíka I. (1342 až 1382), velmi vzácné v moravských nálezech; 938 mincí, jež byly zakopány kolem r. 1420 u Pavlínova na Velkomeziříčsku a které byly nalezeny při polních pracích roku 1956; část nález mincí, ukrytých po roce 1532 v domě čp. 125 v Měříně a nalezených 1935; nález 3 dukátů a jednoho pražského groše roku 1961 vedle domu čp. 80 ve Velké Bíteši.

V témže svazku popisuje B. H l a d í k nález 314 drobných mincí, zakopaný patrně na počátku třicetileté války, z domu č. 7 na náměstí Míru v Jihlavě a objevený při stavebních úpravách před osmi léty.

Ve *Zprávách museí Jihočeského kraje* (ročník 1962, Č. Budějovice) je příspěvek od B. H l a d í k a o nález 2541 drobných mincí, zakopaných kolem r. 1420 a objevených 1910 na poli statku Peklo u Pelhřimova. V ročníku 1963 téhož čas. popisují společně B. H l a d í k a S. V e s e l ý 179 pražských grošů a 316 fenyků z nález v roce 1923 v Samšíně u Pacova, které byly zakopány okolo r. 1430.

Vojtěch Kosmák

Epocha v bádání o velkém jihlavském privilegiu

Ve II. svazku tohoto Sborníku (str. 197 až 202) bylo referováno o pracích, jež se zabývaly problematikou tzv. velkého jihlavského privilegia i horního a městského práva, zejména pak o prvním větším náběhu k revizi starších názorů, který učinil v roce 1954 J. Mezník. V přehledu bylo také naznačeno, jak široký okruh otázek je novým posouzením jihlavského privilegia ovlivněn.

V dalších letech se oběma hlavními exempláři A a B jihlavského privilegia důsledně zabýval po stránce diplomatické Mezníkův učitel, prof. J. Šebánek, zejména v souvislosti s pracemi na Kodexu. Konečné závěry tohoto diplomatického studia, jehož dílčí výsledky se objevily v řadě prací tohoto badatele, byly shrnuty v samostatné studii a v nové edici jihlavského privilegia v *Kodexu*.

Studie *Ještě o jihlavské listině* byla publikována v Numismatickém sborníku 7, 1962, 125—142. Paleografický rozbor vedl především ke zjištění, že mezi exempláři A a B existoval dnes nedochovaný mezičlánek. Písař exempláře B sice připsal do exempláře A články 38 a 42, ale při koncipování exempláře B z listiny A bezprostředně nevycházal. První závěr zní, že termín vzniku listiny A neurčuje jen „stáří“ ruky A, nýbrž také ruky B. Další zásadní poznatek vyvrací jednorázový vznik listiny A a formuluje předpoklad jejího postupného vznikání po delší řadu let. S tím souvisí i závěr zásadní důležitosti, že exemplář A byl zprvu zákoník městského a horního práva, užívaný při vnitřních potřebách městské kanceláře a autorizovaný městskou pečeti. Teprve později se stal zeměpanským privilegiem. Jak se jím stal, objasňuje další zkoumání.

Jakýsi vedlejší, ale nikoli nepodstatný výsledek, je zjištění, že časová vzdálenost mezi vznikem listin A a B byla kratší než se obvykle předpokládalo. Přitom jihlavský školní rektor a notář Heřman, který psal listinu B; není totožný s notářem Heřmanem královny Jitky. Tím autor zpřesnil své a Mezníkovo určení písaře listiny B z dřívějších prací.

Z nového stylistického rozboru vyplynul závěr, že v listině A se projevuje nikoli vliv notáře Reinbota, nýbrž Arnolda, což má důležité důsledky pro datování i pro poznatek, že listina A není původní vyhotovení listiny, jejímiž vydavateli mají být Václav I., Přemysl a jihlavští měšťané.

Další kritická revize se nemohla vyhnout odpovědi na problém pečeti exempláře A. Jak bylo již uvedeno, podle názoru J. Šebánka byla listina A jako svod městského a horního

práva opatřena jen pečeti městskou. Teprve později bylo zpečetění zmanipulováno tak, aby dostala podobu zeměpanského privilegia. Místo městské pečeti nahradila pečeť Václava I. a heraldicky vpravo byla připevněna pečeť Přemyslova. Tuto manipulaci lze snad datovat až k první skutečné confirmaci jihlavského privilegia za císaře Karla IV. v roce 1359, kterou mělo být utvrzeno vrchní horní právo jihlavské.

Z těchto rozborů vyplývá, že listina A je z hlediska diplomatického padělek. Hlavním motivem padělání je pro J. Šebánka, stejně jako pro J. Mezníka, statutární článek. Jihlavské privilegium A vzniklo jako součást zápasů představitelů městské samosprávy o moc ve městě.

Ač J. Šebánek pokládá hlavní otázky vznikající kolem velkého jihlavského privilegia za otázky v základě diplomatické, připouští určitý význam přezkoumání problému po stránce právně historické. Závěr pro historiky pak zní: Jihlavské privilegium A je pramen nikoli z doby Václava I., nýbrž v nejlepším případě z doby Přemysla II., nebo mnohem spíše Václava II.

Téhož roku 1962 vyšel IV. svazek *Kodexu (Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Praha 1962, 591s.)* péčí vydavatelů J. Šebánka a S. Duškové. V r. 1965 byl doplněn rejstříky, slovníkem, literaturou, ukázkami písma a katalogem pečeti. Pod č. 177 je na str. 290—328 podána nová kritická edice exemplářů A i B velkého jihlavského privilegia. V kritickém aparátu je uveden přehled dochovaných exemplářů, edic a hutný rozbor, který v podstatě v poněkud rozvedené podobě byl publikován ve výše zmíněné studii. Listina A, přesněji vznik jejího zárodku, je ve stopách Šustových položena k r. 1249. Původ dochovaného exempláře A — kromě zmíněných manipulací s pečeti — je však datován do sklonku 70. let 13. století. Vznik listiny B se klade v souladu s dřívějšími studii J. Šebánka i s J. Mezníkem k r. 1290. Vzor k opatření exempláře B — a původně zřejmě i exempláře A — městskou pečeti jihlavskou — shledal J. Šebánek v ustanovení falsa listiny rakouského vévody Leopolda pro Nové Město Vídeňské.

Práce J. Šebánka, jeho spolupracovníků a žáků, vycházející z komplexního studia a zhodnocení diplomatického materiálu, od základu pohnuly řešením problematiky velkého privilegia jihlavského. Po století od prací Tomaschkových a více než 60 létech po pracích Zychových je to další mezník ve studiu tohoto problému. Je samozřejmé, že jde opět o hypotézu, která se v nejednom bodě opírá o složité kombinace a předpoklady. Jestliže jsme dříve poukazovali na některé slabiny nového vý-

kladu, pak nyní musíme uznat, že řada z nich byla odstraněna novou interpretací a že jde o diplomatickou koncepci, která musí být nyní východiskem nové koncepce historické.

Historické zhodnocení nového diplomatického výkladu jihlavského privilegia je úkolem budoucnosti. Je třeba konfrontovat celkové zhodnocení, zmíněné hlavní závěry i jednotlivosti s jinými prameny k vývoji Jihlavy, posoudit i souvislost s privilegiem německobrodským a další vztahy. Je mimo pochybnost, že velkorysé a zároveň hluboké zkoumání diplomatické připravilo velmi plodné podněty pro revizi historického obrazu Jihlavy, jihlavského práva městského a horního, těžby kovů a jiných otázek dějin 13. i 14. století.

František Hoffmann

Humanismus a renesance na Slovensku. Redigovali L. Holotík a A. Vantuch. Vyd. Slovenská akadémia vied, Bratislava 1967, s. 510 a 61 reprodukcí.

Dílo je soubor samostatných statí různých autorů, z nichž nás zajímají v souvislosti s Vysočinou jenom tři.

Stať Oty Kolárika *Zástoj Vavrince Benedikta Nedožerského* (s. 270 — 387) se dobře řadí ke studii J. B. Čapka, neboť je pohledem z jiného úhlu. Životopisnou stránkou se nezabývá, a proto také nevěnuje pozornost létům, která Benedikt strávil na Vysočině v Panenské u Dačic, na jihlavské škole jako student a na školách v Mor. Budějovicích a v Havl. Brodě jako učitel. Vedle zásluh o češtinu je připomenut také jeho zájem o slovenštinu, jímž se stal asi prvním pěstitelům slovenštiny jako samostatného jazyka. Slovenští evangelíci používali Bible kralické a jiných českých textů, takže se v předbělohorské době čeština stala pro ně jakýmsi jazykem bohoslužebným a literárním. Benediktovy překlady žalmů tedy sloužily i Slovákům, podobně jako ostatní české práce.

Ve studii Petra Vajcika *Nižšie škólstvo na Slovensku v 15.—16. storočí* (s. 118 až 136) se dovídáme, že z humanistických studijních řádů na Slovensku je nejsympatičtější sestaven řád levočské evangelické školy z r. 1589. Sestavil ho rodák z Jihlavy Jan Mylius. Mylius vystudoval jihlavskou latinskou školu a podle autora vyučoval nejprve ve Valašském Meziříčí. Jde tu zřejmě o omyl, neboť Mylius působil na šlechtickém luterském *gymnasium illustre* ve Velkém Meziříčí. Potom byl Jan Mylius rektorem v Levočci a Kežmarku. Byl obviněn z tajného kalvinismu, a proto odešel do Elbinku, kde vy-

budoval gymnasium, na němž později — za rektorství jeho syna — vyučoval J. Á. Komenský.

Ale vraťme se k Vajcikovu textu, v němž nacházíme poučení o Myliusově studijním řádu. Žáci byli podle tohoto řádu rozděleni do osmi tříd, z nichž každá měla svého učitele. Matematice se vyučovalo v V. až II. třídě, tzn. v rozsahu, který byl na partikulárních školách neobvyklý. Vyučovalo se aritmetickým výkonům, zlomkům, trojčlence a tzv. spolkovému počtu (*regula consortii vel societatis*). Tohoto počtu se tehdy užívalo v obchodním světě, když šlo o poměrné rozdělení zisku pro jednotlivé kapitálové položky, uložené do podniku s rozličným časovým rozpětím. Dvě hodiny týdně, vždy v sobotu, se věnovaly rozpravě. Cílem bylo prohlubovat přednesené učivo nebo vysvětlovat některé jeho části. Zakázáno však bylo zavádět do rozprav cokoliv, o čem nebyla řeč v přednáškách. K osobnosti Jana Myliuse se chceme vrátit ve výročním roce 1970 v souvislosti s J. Á. Komenským.

Jihlava měla v 16. a 17. století se Slovenskem hojně styky, zvláště s horními městy. Nebyly to vztahy jen obchodní, z jihlavské humanistické školy odcházeli na Slovensko jak absolventi (Jan Mylius a jiní), tak učitelé a rektori, nemluvě o kazatelích. A byli mezi nimi vynikající humanisté, např. Joachim Golcius, na něhož napsal oslavnou báseň Mistr Jan Kampanus. Proto postrádáme byť aspoň zmínku o tom ve statí Josefa Macůrka, nazvané přímo *Humanismus v oblasti moravsko-slezské a jeho vztahy ke Slovensku v 2. polovině 15. a počátkem 16. století* (s. 332 — 355). Časovým omezením studie sice je doba, kdy začal rozkvět jihlavské školy a slovenských vztahů, ale přece jenom nám vadí, že se Macůrek o jihlavském humanismu vůbec nezmiňuje (ani o starším), ač to bylo středisko vedle Olomouce nejvýznamnější. Ze zorného úhlu jihlavské historie nelze také číst bez pochybností větu ze Závěru: „Pokud někteří moravští a slezští humanisté, jako Filipec, Augustin Olomoucký (tj. Käsenbrod, pozn. rec.), Taurinus, Jan a Stanislav Thurzo vyšli z městského prostředí (z Olomouce, Svitav, Prostějova, Krakova), nelze je pokládat za měšťany a nelze jejich humanistické snažení označovat jako projev ideologie českého měšťanstva.“ Zdůrazňuje-li autor slabost měšťanstva v kultuře a veřejném životě, takže „jeho situaci a zájmy nelze srovnávat se západoevropským či jihoevropským městským prostředím“, neplatí to asi o Jihlavě, kde hospodářský, politický a kulturní život v 16. století měl dynamičnost, kterou lze srovnat právě nejlépe se západními městy. Zdá se, že i v tomto oboru bude jihlavská

regionalistika muset ještě přispět k hlubšímu poznání všech stránek tehdejšího městského života.

František Marek

J. B. Čapek, *Příspěvky k životu a dílu Vavřince Benedikta Nudožerina*. — Acta Universitatis Carolinae — Historia, 1966, Tom. VII. Fasc. 2, P. 7—32.

Studie, kterou J. B. Čapek napsal k 350. výročí smrti Vavřince Benedikta Nudožerského, se týká Vysočiny hlavně v souvislosti s jeho mládím, studiem, dvěma učitelskými působišti, styky a pravděpodobnými vlivy tohoto prostředí na dílo pozdějšího učenice a básníka pražské university.

Slovák, původem z obce Nedožier v Nitranské župě, jenž se stal nejlepším znalcem češtiny, se dostal jako sirotek ke strýci Samueli Benediktovi, faráři v obci Panenská (Frauendorf, v lid. češtině Frandorf) u Dačic. Samuel Benedikt byl muž vzdělaný a měl vlivné přátele, kteří asi dopomohli jeho nadanému synovci na slavnou humanistickou školu v Jihlavě. Názor P. Petice, že Samuel sám bydlel v Jihlavě, archivní prameny nepotvrzují.

Vavřinec, jenž byl od dětství churavý, přišel na jihlavskou školu v pokročilejším věku a také zde pro nemoc déle setrval. Na škole měl vynikající české spolužáky, z nichž se důvěrně a trvale spřátelil s Janem Kampanem. Z učitelů měl na oba největší vliv rektor Joachim Golcius (1586-92), jenž pak odešel do Kremnice. Jihlava tehdy byla, hlavně zásluhou školy, vedle Olomouce hlavním střediskem humanismu na Moravě. Autor tedy soudí zřejmě právem, že „kulturní prostředí jihlavské znamenalo pro Benedikta do značné míry, co pro mladého Komenského znamenal Herborn a Heidelberg.“

Lze souhlasit také s tím, že Vavřinec Benedikt „získal mnoho podnětů pro básnění již za studií v Jihlavě, ovšem k básnění latinskému.“ Mnohem zdrženlivěji se však musíme stavět k autorově zmínce o vlivu jihlavského „bratrstva zpěváků“, jímž míní v našich zemích ojedinělou školu mistrovského zpěvu jihlavských řemeslníků. „Byla to tedy jakási užitá poetika a muzikologie,“ píše J. B. Čapek, „a není pochyby, že i zde mladý Vavřinec Benedikt sbíral podněty ke svým pozdějším pracím prosodickým, básnickým i hudebním.“

Benedikt o činnosti mistrů pěvců nepochybně věděl, vídal jejich slavnostní průvody k zahájení soutěží, ale k vlastním produkcím přístup neměl. Jeho prosodické snahy jsou také od mistrovských skladeb odlišné. Avšak v jednom podstatném směru by se vliv předpoklá-

dat mohl. Vavřinec Benedikt se stal hlavním představitelem delatinizačních snah českého humanismu. Komenský to v listě Montanovi vyjadřuje tak, že se „šťastně pokoušel vypěstít české básnictví.“ Překonával aristokratickou, protilidovou básnickou linii Bohuslava Hasištejnského a v tomto úsilí o tvořivou činnost v jazyce lidu byl „ohniskovou osobností českého humanismu“ tzv. čtvrtého období. Také jihlavští řemeslníci konkurovali latinskému básnictví svým básnickým úsilím v lidovém jazyce. Vedle toho však je třeba zdůraznit vlivy jeho působišť v českém prostředí, kde byla literátská bratrstva — v Mor. Budějovicích byl předtím farářem Leandr Rvačovský z Rvačova a podle svých tamějších zkušeností napsal svůj *Masopust*, v Havlíčkově Brodě Benedikt jako rektor dokončil svou dvoudílnou českou gramatiku.

V Praze se Vavřinec Benedikt tehdejších zápasů neúčastnil a vůbec se politickým sporům vyhýbal. Byl duch „smířlivě konstruktivní, nepolemický“, věnoval se vědám, pedagogice a poezii. Petr Fradelius ze Štiavnice vzpomíná, že často doprovázel na loutnu písně Kampanovy i Benediktovy. Podle J. B. Čapka „lze soudit, že si již v mládí vzal za jihlavských studií výstrahu z počínání tamního fanaticky luteránského faráře Hederika, který se neštítel ani denunciací proti Bratřím, které nenáviděl.“

Hederikovy jihlavské spory Vavřinec Benedikt asi sám přímo nepoznal. Nevíme přesně, kdy na zdejší školu přišel, ale r. 1592 odešel na své první učitelské místo do Mor. Budějovic. Ovšem Hedericus, jenž opustil Jihlavu 1586, pokračoval v psaní pamfletů proti Bratřím i jako profesor ve Frankfurtu n. Odrou. Za Benediktových studií byl jihlavským pastorem vynikající humanista, učenec, básník, vydavatel a tiskař knih a učebnic Kašpar Stolshagius, jehož kladný a všestranný vliv na Vavřince Benedikta je nutno předpokládat v mnohem větší míře.

Nicméně nechuť ke sporům mohla být u Benedikta vskutku vyvolána i Hederikovým počínáním, a to nepřímo, přes příbuzné z Vysočiny. R. 1613 obhájil v Praze bakalářskou disputaci Tobiáš Benedikt z Frandorfu (= Panenská u Dačic), pravděpodobně syn Samuela Benedikta. A tento náš Samuel Benedikt, jak předpokládá J. B. Čapek, je asi totožný s osobou téhož jména, která psala seniorům Jednoty bratrské z Prahy 20. 12. 1581, aby se ozvali proti Hederikovým útokům. Nesnáz je v tom, že náš Samuel Benedikt, podobně jako jeho synovec Vavřinec, byl luterán a ne Bratr. Na druhé straně je však zpráva, že se r. 1604 účastnil synodu v Uh. Brodě. Nebylo by to však nic tehdy neobvyklého, kdyby se k Bratřím později přiklonil a kdyby tyto sym-

patie sdílel i Vavřinec Benedikt, který, jak známo, užíval kralického textu. V tom případě ovšem musel na utrakvistické universitě zůstat jen tajným Bratrem, tzv. nikodemitou, jak se tehdy říkalo

Pro autory a vydavatele publikací o jihlavských humanistech je jistě potěšitelné, že je J. B. Čapek ve své vědecké studii cituje na více místech. Poněvadž jsme v těchto regionálních publikacích používali také starších obvyklých forem humanistova jména, je třeba připomenout, že uznáváme autorovy důvody, proč je správné znění jména Benedikt (ne Benedicti) a buď „Nudožerský“, „Nudožerinus“, nebo „z Nedožier“ (nikoliv „z Nudožer“).

František Marek

Západoněmecká publikace o jihlavském mistrovském zpěvu

Franz Streinz, *Die Singschule in Iglau und ihre Beziehungen zum allgemeinen deutschen Meistergesang. Mit einem Beitrag von G. Becking, Musikkritische Bewertung eines Iglauer Meisterliedes*. München 1958, 296s.

Spíše s lítostí než s radostí musíme konstatovat, že první souhrnné dílo o jihlavském mistrovském zpěvu nevyšlo v Jihlavě, nýbrž v Mnichově. Z hlediska střeoevropské kulturní historie je ovšem jihlavská škola mistrovského zpěvu tak významná, že této edici nemusíme přisuzovat jiný než vědecký zájem. Kromě jedné musikologické stati jde o literární pozůstalost jihlavského rodáka a studenta, později opavského inspektora Franze Streinze (zemřel r. 1949).

Na jihlavském gymnasiu byl Streinz zákem známého profesora Julia Wallnera. Roku 1886, v souvislosti s literárním výkladem o mistrovském zpěvu, vzal Wallner své sextány na nedělní exkurzi do archívu, kde jim ukázal zachované listiny a skladby. Správce archívu Edmund Prusik pro studenty rozmnožil *Piseň o původu mistrovského zpěvu* a každému věnoval otisk. Tento zážitek se studentu Streinzovi stal skoro osudem.

Jako vysokoškolák vypracoval na základě jihlavských archiválií seminární práci o mistrovském zpěvu. Byla tak úspěšná, že ho vídeňský profesor vyzval, aby ji přepracoval na disertaci. Streinz ji odevzdal r. 1893 a tiskem ji vydal r. 1894 s názvem *Der Meistergesang in Mähren*. Ministerské stipendium mu umožnilo r. 1900 studijní cestu po archívech a knihovnách od alsaského Kolmaru a Štrasburku až po Vratislav, takže mohl vyhledat

vše, co se v těchto kulturních institucích dalo o jihlavském mistrovském zpěvu nalézt. Zabýval se tímto tématem po všechna další léta, pokud mu zbýval čas mimo zaměstnání a psaní učebnic. Rukopis tohoto souhrnného díla dokončil r. 1944, pět let před smrtí a 50 let po první publikaci.

Po předmluvě (5s.) následuje Streinzova historie jihlavské školy mistrovského zpěvu (37s.), potom Beckingova stať o nápěvu Řehoře Schallera (20s.) a Streinzův biografický slovník jihlavských mistrů pěvců (10s.). Druhou část díla vyplňuje edice pramenů, a to jednak listinného materiálu jihlavského bratrstva, jednak zachovaných skladeb zdejších mistrů pěvců.

Písemný materiál uchovaný v jihlavském archívu je po jedné stránce téměř jedinečný, neboť umožňuje sledovat vývoj a spolkový život školy od jejího vzniku právě před 400 léty ve dvou obdobích rozkvětu až do násilného zrušení po Bílé hoře. Archiválie zahrnují žádosti, stížnosti, stanovy (školní řády a poetiky, tzv. tabulatury), dále spolkovou účetní knihu, jednací knihu a knihu „školní“, tj. o konaných produkcích. Zachované skladby jsou jednak z jihlavského městského archívu a ze zlomku brněnského rukopisu, jednak ze sbírek ve Štýru, Vratislavi a Výmaru.

Streinzův metodický přístup k tématu lze označit jako pozitivisticky faktografický. Je pečlivý sběratel dokumentů, velmi svědomitě prameny mezi sebou srovnává, ale za kritiku textů a jejich vzájemných souvislostí se daleko nepouští. Nejvíce ho zajímají pravděpodobné vztahy jihlavské školy k jiným střediskům, a proto se soustřeďuje na srovnávání blízkých řádů a tabulatur. Znamená to pro nás, že nám ideálním způsobem připravil materiál, který je nutno zpracovat, promítnout na kulturní, hospodářské a politické pozadí doby a zhodnotit měřítky společenského vývoje. Protože jihlavská škola mistrovského zpěvu je v českých zemích ojedinělá, je třeba pokusit se vůbec o výklad její existence, formulovat podmínky jejího vzniku a rozkvětu (50 let!), její sociální funkci jako produktu a instituce řemeslnické vrstvy a funkci politickou v protestantsko-protiabsburské opozici města, dále určit míru její samostatnosti vedle vlivů cizích (Štýr, Zhořelec, Norimberk). Zdá se, že jihlavská škola vznikla především z místních podmínek a že žila a tvořila velmi samostatně.

Když Fr. Streinz tuto edici připravoval, poslal odborníku G. Beckingovi, tehdy profesorovi hudebních dějin na pražské německé universitě, nápěv Řehoře Schallera s prosbou o hudební charakteristiku. Becking byl skladbou tak zaujat, že odpověděl podrobným rozbořením, který je zde otištěn jako zvláštní stať. Se zá-

věrem této musikologicky odborné analýzy však nemůžeme souhlasit. Jistě cítí i neodborník, že autor má pravdu, pokud charakterizuje Schallerova pěvce v protikladu k potulnému a služebnému zpěváku (tzv. Spielmann) jako osobnost, která se cítí povolána rozhodovat o nejvyšších hodnotách, zastupovat veřejně pravdu a napravovat svět; že počítá s posluchačem, který má dispozici nechat se přesvědčit tradičními uměleckými prostředky; že nářev klade na posluchače nároky a rozkřídleným dramatickým průběhem ho drží v napětí; že tím vytváří podmínky pro vznik silných epických situací a zušlechťuje píseň duchem pravého hrdinství. Nicméně předpokládanou souvislost s nářevy germánského hrdinského eposu musíme zamítnout. Jde hlavně o tento Beckingův závěr: „Místo skutečné velikosti má už jen velkolepost obsahem zchudlé formy. A že vůbec něco zbylo jako odlesk a vzpomínka z vysokého umění hrdinského zpěvu, to propůjčuje ‚radostnému nářevu‘ hodnotu dokumentu: na místě a v době, kdy by to nikdo netušil, německá — a německy tvárněná — epická melodie. Pro Jihlavu však se stává nejvyšším významným svědectvím. Nejbližší duchovní příbuzné má 300 let předtím, např. v písních Marnerových, a dává poznat, že etnický ostrov zachoval a dále pěstoval ještě v dobách první mistrovské školy, k níž Schaller náležel, hrdinský zpěv, tak jak zněl osadníkům a zakladatelům města v domovině.“

Odmítáme tento závěr jenom a pouze v zájmu objektivní historické pravdivosti. Víme, že od založení města počet německy mluvícího obyvatelstva činil až 90 %, takže přetrvání tradice by bylo myslitelné. Beckingův logický skok záleží v tom, že možné pokládá za skutečné. Byl by to zjev historicky a sociologicky zajímavý i pro nás, kdybychom jej mohli pokládat za pravdivý nebo alespoň pravděpodobný. Avšak nepředpokládejme v Beckingově závěru jen vliv nacionalismu, napomáhajícího i vědecké víře. G. Becking (zemřel 1945) byl vynikající znalec hudební stránky evropského lidového eposu. Napsal například, a publikoval v Holandsku, práci o eposu černohorském. Lze tedy soudit, že k tomuto závěru přispělo i vědecké nadšení z „objevu“. Sám říká, že Schallerova strofa se svou „starobylostí epickou technikou“ je jako taková „sui generis a bez pokračování v moderní hudbě“. Streinz, který znal jihlavskou historii lépe, byl Beckingovým závěrem asi překvapen stejně jako my, a proto v předmluvě uvádí, že Becking „výslovně zdůraznil, že v jeho stati ještě nejde o definitivní práci“ a že se k ní ještě vrátí.

Schallerův nářev ovšem zůstává faktem i pro nás, a jestliže odmítáme Beckingův vý-

klad, měli bychom se pokusit o vlastní. Poměry na Jihlavsku v době předbělohorské nás vedou k domněnce, že patos nářevu není „hrdinský“ v obvyklém smyslu slova, ale že jde o hrdinství kazatelské, apoštolské, duchovní. Koncem 16. století zde žily sekty, novokřtěnci, schwenkfeldiáni a Čeští bratři, kteří byli perzekvováni a měli v kázáních a zpěvech opravdový duchovně hrdinský patos, zapřísahavě naléhavý, typický pro utlačované sekty. Z těchto zdrojů, přímo nebo nepřímo, mohl pocházet i patos Schallerova nářevu. Rozhodně z něho nelze dělat závěry tak dalekosáhlé a při své výjimečnosti nedoložené, s jakými jsme se setkali v Beckingově stati.

František Marek

František Hoffmann, *Nové listy a obrazy z minulosti Jihlavy, Od třicetileté války k revolučnímu roku 1848, část první*. Nakladatelství Blok v Brně, 1967, 293 stran.

Charakteristickým rysem naší historiografie posledních let je krystalizace individualit jednotlivých historiků. Nadzvižení opony izolace od proudů světové historické vědy nejprve přirozeně podněcuje myšlenkové a emocionální napřimování, někde dokonce vede až k okázalému subjektivismu. Daleko méně se zatím setkáváme s individualitami metodickými a stylovými, jejichž zráním a růst je náročnější a vyžaduje delší doby. Jihlavský archivář a historik František Hoffmann náleží nesporně k takovým řídkým příkladům vlastního osobitého růstu, uskutečňovaného mimo oficiální atmosféru ústředních vědeckých ústavů či vysokých škol, a proto také mimo dnes takřka oficiální vzpouru proti nedávno vyznávaným předpisům a sebeomezím.

Hoffmannův přístup k dějinám města, jež už na počátku 50. let zasvětil svůj talent i píli, měl odevždy dva póly: na jedné straně minuciézní a pečlivou pramennou akribii, směřující k postižení maximální míry odpovědí na vynalézavě a bez oddechu kladené otázky pro osvětlení nejen toho, jak to bylo, ale také toho, proč to bylo a k čemu to vedlo; na druhé straně neustálé hledání smyslu všeho toho úmorného studia minulosti pro dnešního člověka, a to nejen pro samého historika, nýbrž také pro lidi kolem, pro dnešní obyvatele dějišť někdejších událostí. Při tom hledání smyslu nešlo Hoffmannovi nikdy jen o otázky po tradicích nebo kulturním dědictví, nýbrž také o otázky přímo existenciální po smyslu té řady věků lidského snažení i utrpení a po povaze našeho pocitu tak živoucí sounáležitosti a pochopení vůči jedincům i celým davům staletí mrtvým. Při

takovém přístupu nebylo lze čekat nic jiného, než že se Hoffmann po řadě analytických a explikativních monografií, které našťestí našly svého nakladatele (*Z počátků průmyslu a dělnického hnutí na Jihlavsku*, 1955; *Jihlavské právo*, 1959; *Jihlava v husitské revoluci*, 1961 — vyšlo vesměs v Havlíčkově Brodě), dospěje dřív nebo později k pokusu o sdělení svého chápání vnitřního světa minulých lidí a že se s ním obrátí i k těm vrstvám čtenářů, které se jinak valně nezajímají o logické vývody vědeckých historiků. Prvním takovým pokusem byly *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy* (Havlíčkův Brod 1958) k dějinám města do třicetileté války. Vedle zřetelů popularizačních objevil se tam už velmi silně autorův záměr přiblížit dnešnímu čtenáři aspoň na několika výrazných jedinecích dramatický vnitřní život lidí zašlých dob.

Je zřejmé, že prvotním objektivním zdůvodněním vydání této historické čítanky, opatřené krátkými spojovacími texty, bylo popularizovat v nejširší čtenářské obci jihlavský archiv a jeho prameny a zpřístupnit prostým čtenářům i některé kategorie vědeckého přístupu k minulosti, i když — jak sám autor přiznal v úvodu — výběr ukázek zdaleka nemohl „obrážet v plném poměru dnešní odborně historický zájem“, který se vyznačuje vždy i „složitou kritikou a interpretací pramenů.“ A tak si autor výběr ukázek určil trojím hlediskem: „obecným významem pramene nebo popisované události, důležitostí pro dějiny města a konečně i prostou zajímavostí pro čtenáře.“ Ten třetí aspekt — zajímavost pro čtenáře — bylo tenkrát ještě vhodné formulovat zcela opatrně a zasunout jej spíše do pozadí, kdežto dnes pozorujeme i v naší oficiální historiografii přímou jeho explozi a lekteři nedávno nudní pedanti historické schématiky se předhánějí ve snaze po originalitě a čtivosti. Hoffmannův vnitřní proces není však nijak poplatný této dobové tendenci. Vždyť už v *Listech a obrazech* z r. 1958 dosáhl podíl ukázek „prostě zajímavých pro čtenáře“ značného podílu a už tam se spojily s výraznou stylovou barvitostí ve tvar, stojící dramatickostí a dynamikou už na hranici skutečné literatury. Hoffmannův vývoj k této fázi vyjádření je organický. Jenže sám fakt navázání na *Listy a obrazy* i pro období složitější a autorovu chápání ne tak blízké a sympatické, jakým je doba pobělohorská, a také autorův vědomě mnohostranný a přitom ne vždy vyrovnaný přístup k historické realitě způsobily, že v *Nových listech a obrazech* nemáme před sebou svazek tak organicky jednotný jako byly *Listy a obrazy*.

Pouze v první části svazku, věnované událostem třicetileté války, bylo ještě možné dodržet sevřený dramatický útvar, daný samot-

nou chronologií událostí s jejich peripetemi, krizemi a katastrofami. A bylo také možno v podstatě zachovat formu čítanky vybraných textů, volně spojených stručným autorským doprovodem. Ale už zde převládly na leckterých místech ony průvodní výklady, a tím se uváděné texty pramenů octly v postavení jakýchsi ilustrací, což už samo asi nebylo v původním záměru autorově. Je to zřejmě důsledek toho, že čím dál do novější doby, tím víc o ní víme odjinud, než jenom z pramenů jednoho archivu, jež jsou stále méně nosným pilířem našich poznatků a představ. A docela už se rozpadla vyhraněná koncepce čítanky z pramenů jednoho archivu tváří v tvář rozmanité, rozbité, dějově nadmíru chudé, zato kulturně historicky až do nepřehlednosti pestřité době 2. pol. 17. stol. a 1. pol. 18. stol.

Nejen povaha pramenů, ale hlavně jejich řazení, nespolehlivost už na chronologii, spolu se snahou o zpřístupnění nejzajímavějších společenských jevů i individuálních osudů nebo aspoň příběhů si vynutily přímo rozbití formy čítanky. Autor chtěl uplatnit kulturně historický detail, ale přitom jej nemínil ponechat ve vzduchoprázdnu, takže mnohde čteme i značně obsáhlé pasáže výkladové. Ale jakmile se rozpadla koncepce a metoda, roztříštila se i stylová jednotnota. Povstal jistý stylistický nelad, rozpor mezi suše věcným stylem souvislých výkladů a lehkým, leckde až wintrovsky moralizujícím komentářem k ukázkám. Jen občas i zde prozáří v předchozích částech tak častý teplý tón, který Hoffmann vyhradil zvláště rovinám vyhoceným, bolestným, tragickým. Je jisté třeba ocenit to, že autor dokázal neustrnout na jednu zvolené metodě, že ji přizpůsobil povaze materiálu a doby i zájmu čtenářů. A přece je mi trochu líto, že nešlo navázat na vytříbenou koncepci předchozí části. V té lítosti je i stín pochyby, zda to byla oběť oprávněná, zda totiž ona koncepce byla vždy nahrazena tou pravou formou popularizace historie čtenářům našeho věku.

Ale snad přeháním, snad to autor ani necítil jako oběť. Neboť sám jeho osobní vztah k onomu období mezi třicetiletou válkou a nástupem osvícenství není, tuším, tak intenzivní a vyhraněný jako k dobám předchozím a patrně i následující. Obecný postoj k minulosti zůstává však obdobný jako v partiích předešlých. Z formulací vycítujeme mírně skeptickou nostalgii moderního vzdělance, citlivého k osudům, zápasům a tragédiím minulých generací i zcela konkrétních jedinců. Moderního v tom, že nemůže mít už oné ještě ne zcela dávné víry v nepřetržitý pokrok rozumu a lidskosti; ale proto také jakoby o to víc, dokonce jako s úžasem vynáší a podtrhuje ony nečetné světlé příklady, kdy i doba, proslulá svým ideologickým fanatismem, do-

kázala být v jednotlivých případech lidská a tolerantní (s. 145-6 a 257). K té skepsi může snad někdy přispívat i vědomí těžko překonatelných překážek pro snahu přiblížit minulý život města současným generacím, nijak nesvázaným s někdejšími německými obyvateli. Tím oprávněnější je pak ovšem ten autorův důraz na stránky obecně lidské, mezi něž se někdy vtírají impresy přímo estetické: „V zásadách, jimiž se řídil život hospodářský, veřejný a do značné míry i soukromý, bylo mnoho reglementace, ale také účelovosti i jakéhosi půvabu.“ (171). Jenže neskrývá se za tím také obdiv k tehdejší pluralitě společenského života, která se dokázala tak dlouho vzpírat oficiálním snahám po ujednocení do řízeného řečiště? Na jiném místě (189) zase autor neskrývá svou zálibu v odhalování „všedního dne“ života minulosti jako zvlášť cenného klíče k jejímu pochopení. A ozvou se i tóny přímo pragmatické: myslím tím — kromě často nepřilíš šťastných moralit, našťástí řídkých — hlavně slova z předmluvy, že „ani historickou knížku není dobré ukončit beznadějí následků zničující války a obrazem zničeného města.“ (7)

Mnohé partie knihy zřetelně prokazují postupné vyzrání autora k úkolu napsat heuristicky i myšlenkově objevené syntetické dějiny Jihlavy. Nejbezprostřednějším dílčím úkolem pro budoucnost, který si F. Hoffmann sám uložil označením svazku *Nových listů a obrazů* za jejich první díl, bude asi pokračování *Nových listů a obrazů* od r. 1740 (kteřžto datum ovšem už zde mnohde překročil) k revolučnímu roku 1848. To zobrazení rozvoje člověka k novému individualismu v prostředí německého města bude jistě příležitostí k tomu, aby při hledání souvislostí byly daleko více než předtím překročeny nejen hranice města, ale i hranice historických zemí. Bude to významný krok k novému chápání českých dějin nikoliv jen jako dějin Čechů v českých zemích. Půjde o náročnou konfrontaci s průběhem národního obrození v sousedních českých oblastech. Povaha toho období dovolí patrně návrat k určitější koncepci, a to jak objektivně z hlediska materiálu, tak i subjektivně z hlediska autorova vnitřního zaujetí pro celého ducha doby. Pro to všechno se ovšem na to pokračování můžeme všichni jen těšit. Zvláště věnuje-li nakladatelství knize opět takovou péči a podaří-li se znovu získat ke spolupráci akademického malíře Gustava Kruma, jenž pomáhá svými ilustracemi záměru knihy snad nejvíc, jak je vůbec možno.

Jindřich Růžička

Josef Polišíenský, *Kubánská válka za nezávislost 1895-98 a Češi a Slováci*, Československý časopis historický, 1966, str. 426 až 432.

Po španělsky psané práci o kubánsko-španělsko-americkém konfliktu roku 1898 a jeho odezvě v českém prostředí (La guerra Hispano-Cubanoamericana de 1898 y la opinión pública checa, *Historica*, VII, Praha 1964, str. 99—114) se J. Polišíenský k podobnému tématu vrací česky psanou statí v *Čs. časopisu historickém*.

Kubánské snahy za nezávislost v 19. století vyvrcholily na jaře 1895 velkým povstáním. V letech 1895—1898 bojovali po boku kubánských bojovníků v čele s národním hrdinou José Martíem dobrovolníci z ostatních latinsko-amerických zemí, ale také Rusové, Číňané, Poláci, Maďaři a další. Na základě údajů ve vzpomínkách Gustava Habrmana, redaktora chicagského *Práva lidu* v letech 1894—1895, autor předpokládal také účast Čechů a Slováků. Oprávněnost domněnky potvrdily dokumenty z registratury Kubánské revoluční strany (1892—1898), uložené v Kubánském národním archivu. V této souvislosti nabyly na významu i některé zdánlivě nevýznamné materiály, uložené v Okresním archivu v Jihlavě.

Čeští a slovenští dobrovolníci byli většinou krajané usazení na americkém kontinentu. Celkem výjimečný je případ Maximiliána Jantschi, který se v začátcích konfliktu dostal na Kubu jako dobrovolník přímo ze středu Evropy. Maximilián Jantscha se narodil 28. května 1875 v Jihlavě jako syn listonoše. Navštěvoval jihlavskou německou zemskou vyšší reálku s malým úspěchem. Odešel na kadetku do Hranic, odkud pocházel jeho otec, a roku 1893 byl povolán k domobraně. V březnu 1896 uprchl jako poručík ze Lvova, kde byl posádkou. Účastnil se v kubánském povstání nezdařené expedice brigádníka Fernanda Ruze na lodi Laurada v květnu 1896. Mezi zachráněnými ztroskotanci není sice Jantschovo jméno uvedeno, ale není vyloučeno, že jako evropsky vycvičený důstojník patřil k nejmenovaným „adjutantům“ Ruzovým. V pozdějších záznamech o jihlavské rodině Jantschových se uvádí, že Maximilián je v Americe.

Práce J. Polišíenského, která také rozebírá postoj tisku v Čechách ke kubánskému konfliktu, je objeveným příspěvkem k dosud neznámé stránce vztahů Jihlavy k Latinské Americe v minulosti.

Jaroslava Hoffmannová

A. Šimka, F. Hoffmann, V. Šplíchal, H. Zimáková, *Historický kalendář dělnického hnutí a KSČ na Jihlavsku a Třeštsku 1914 — 1945*. Za redakce F. Hoffmanna vydal Okresní archiv v Jihlavě 1968, stran 133.

Vydáním historického kalendáře pokračují snahy pracovníků okresního archivu vybavit badatele v regionální historii dělnického hnutí další pomůckou. Kalendář navazuje na historický kalendář města Jihlavy F. Hoffmanna, vydaný v roce 1957 a časově dovedený do r. 1914. Končí údaji o květnové revoluci roku 1945 a s největší pravděpodobností nalezne v budoucích letech pokračování k údobím od r. 1945 k současnosti.

Základní obsah kalendáře je rozdělen do sedmi časových úseků (1914 — říjen 1918, říjen 1918 — 1921, 1921 — 1923, 1924 — 1929, 1929 — 1934, 1935 — 1938, Mnichov 1938 — květen 1945) a tvoří ho chronologicky vymezené dílčí údaje z příslušných let, opřené o fondy okresního archivu, krajinský tisk a regionální literaturu. Mezníky časových úseků zhruba odpovídají počátkům kvalitativně nových úseků dění obecného. Krom toho zahrnuje kalendář úvod, úvodní charakteristiky všech sedmi údobí, přehled vzpomínek pamětníků a bibliografii. Jak sami autoři v úvodu upozorňují, shromáždili v něm hlavně data rázu politického a částečně sociálního, která jsou pro informativní účely badatelské zvláště potřebná. Ze shromážděného materiálu i z úvodních charakteristik je zřejmá snaha o postžení souvislostí dějin dělnického hnutí a KSČ s dějinami celonárodními.

Cennými doplňky kalendáře jsou vzpomínky pamětníků a bibliografie. Vzpomínky pamětníků jsou řazeny abecedně a představují poprvé zveřejněný rozsáhlý soubor pramených podkladů, uložený v Muzeu Vysočiny. Kalendář tedy současně informuje badatele o možnosti jejich využívání. Bibliografie registruje regionální tvorbu, vztahující se k náplni historického kalendáře a je pojata tak, že řadí tituly chronologicky podle jejich obsahu. Čerpá ze zpracovávané bibliografie jihlavského okresu v okresním archivu a badatelům poprvé umožňuje získání zevrubnějšího přehledu o dosavadních publikovaných výsledcích. Tím se pro jejich budoucí práci stává přímo nepostradatelnou příručkou.

Historický kalendář znamená pro jihlavskou regionalistiku několikeré obohacení. Může uspokojovat potřeby badatelské, informativní zájmy individuální a stejně dobře sloužit i výchovně vzdělávacím potřebám škol a kulturně osvětových institucí.

Miloslav Koubský

Někclik publikací Západosmoravského muzea v Třebíči

Jiří Uhlíř, *Třebíčské betlémářství*, Třebíč 1965, nestránkováno, 11 obr. Vyšlo jako průvodce po stále výstavě trebičského betlémářství. Autor podává přehled betlémářské tvorby v Třebíči a okolí a charakterizuje typičnost této lidové tvorby v Třebíči hlavně dvojrozměrnými figurkami malovanými na lepence. Uvádí i pravděpodobný vývoj a šíření zvyku stavění jesliček v Evropě i počátky v Třebíči. Stěžejními postavami trebičského betlémářství jsou František Hartmann (1791 — 1855) a Antonín Čeloud (1839 — 1916). V dalším textu popisuje autor stručně obsah betlému a co která skupina figurek představuje. Zdařilé fotografie provedl Josef Štáva a pěknou grafickou úpravu navrhl Vlastimil Toman. Publikace je dobrou ukázkou drobného orientačního průvodce po dílčím tématu. Jelikož publikace, která vyšla paralelně i v němčině, bude letos rozebrána, bylo by záhodno nové vydání, příp. i vydání reprezentační publikace o trebičském betlémářství, o níž se jednalo svého času s Artii a také s brněnským nakladatelstvím Blok.

Jiří Uhlíř, *Umělecké památky Třebíče a okolí*, Třebíč 1966, nestránkováno, 83 obr., kreseb a 3 barevné reprodukce. Průvodce po stále výstavě v Západosmoravském muzeu. Fotografie Josef Štáva, V. Buček, M. Pavliňák a z archivů Západosmoravského muzea a Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Brně, kresby Josef Kremláček, grafická úprava Ivan Soukup. V úvodu zdůvodňuje autor realizaci zvláštní expozice muzea z uměleckých sbírkových fondů hlavně velkým množstvím obrazů, plastik aj. exponátů uměleckého charakteru, které by muzeum v normální historické expozici nemohlo ukázat. Při vzniku této výstavy hrály svou roli i atraktivní a propagační motivy. Obsahovým těžištěm jsou umělecká díla 17. a 18. stol. V dalším textu podává Uhlíř výčet a stručnou charakteristiku nejvýznačnějších movitých i nemovitých památek v Třebíči i na okrese od období románského až do 19. století. Nejvýznačnější památky jsou zachyceny na obrázcích. Mapa, bibliografie regionálních prací z oboru dějin umění a informace o přístupu do památkových objektů uzavírají zdařilou publikaci, která by jen na několika místech vyžadovala lepších a jednodušších obrázků. Je však dobrým počátkem a i ona nabízí vydání podrobnější a vybavenější monografie v budoucnu.

Kamila Bártlová, *Stávky papírenských dělníků v Příbyslavicích u Třebíče v letech 1929 a 1930*, Třebíč 1967, str. 43, 9 fotografií (Ladislav Bártl a Jaroslav Kaut). Vyšlo ve 2. doplněném vydání jako 1. číslo v řadě Třebíčské medailónky. Autorka barvitě a podrobně líčí poměry v příbyslavické papírně, příčiny stávek, částečné a dočasné úspěchy nebo i neúspěchy. Neúspěchy lze vysvětlit nejednotností dělníků. Nejednotnost, obojetníky a rozbíječe jednoty dělnictva kritizoval také v projevu na táboru lidu 16. 3. 1930 Alois Uhlíř, předseda všech stávkových výborů. O mezinárodní situaci a o postavení dělníků v kapitalistické společnosti promluvil tehdy senátor Vítězslav Mikulíček a vytrvalost žen povzbuzovala Anežka Hódinová-Spurná.

Vlastivědný zpravodaj vydává Západomoravské muzeum nepravidelně, od r. 1963 vyšlo 6 čísel s pestrým obsahem drobnějších příspěvků z věd přírodních a společenských se zaměřením na Třebíčsko.

Josef Šabacký

Historická monografie o městu Vysočiny

Ždárský archivář na pracovišti ve Velkém Meziříčí Jaromír Kotík je znám již ze svých dřívějších dvou prací o dějinách rodné Velké Bíteše: *Pohledy do dějin města Velké Bíteše* (díl I., Velká Bíteš 1958) a *Velká Bíteš za okupace — letopis 1938—1945* (Velká Bíteš 1965). Zvláště v této publikaci o 21 kapitolách vypsál autor mnohdy až dramaticky všechno neobyčejné dění, které se v oněch letech odehrálo ve Velké Bíteši a jejím okolí — v podstatě mezi dvěma nocemi z 23. na 24. září 1938 — tedy ještě před vlastním příchodem nacistů do naší země — a těžkou nocí osvobození z 8. na 9. května 1945.

V přítomné publikaci si vzal za úkol vylíčit dějiny známého horáckého města od nejstarších dob až do přítomnosti (*Velké Meziříčí, procházka jedním městem Vysočiny*). V nákladu 1500 výtisků vydala rada MěstNV ve Velkém Meziříčí za spolupráce školské a kulturní komise. Kompletní soubor fotografií pořídil Adolf Rossi, jednotlivé doplňující amatérské snímky Jak. Hála, Jos. Kadlec, Jar. Kutner, K. Raus, K. Stojan a Miloš Vokoun, grafickou úpravu, návrh obálky a technickou redakci knihy Jiří Jeřábek).

Ve velmi krátkých kapitolách líčí autor historii města „Meziříčí nad řekou Oslavou“ — podle jeho původního označení — od nejstarších dob, tj. od stručné, písemné zprávy

o Meziříčí z r. 1197, k rostoucímu významnému středisku jedné části Českomoravské vysočiny ve 12.—14. století, se vznikající dominantou hradu a kostelem. Toto období přechází spisovatel arci jen velmi zběžně, zcela tu pomíjí např. i výzkum archeologický. Podrobněji informuje teprve od 2. poloviny 14. století, kdy se již na radnici úřadovalo a z níž se dochovala jedna z nejstarších místních písemných památek, česká, latinská a německá Pamětní kniha velkomeziříčská s časovým rozpětím 1385—1577. Tady se již autor opírá o dobře dostupný pramen, proto si všímá podrobněji historie hradu a zámku — 2 etap téže dominanty — zároveň i některých majitelů meziříč. panství, postupného nabývání městských práv, vypravuje o „budovách s rodokmenem“ (radnici, domě osvěty, domech na náměstí) a farním chrámu sv. Mikuláše s jeho osudy.

Využívá záznamů pozdějšího radního písaře města Velkého Meziříčí Františka Ignáce Kontečky z prvních desetiletí 18. století, který začal psát svou kroniku od počátku historie města, i celé řady pozdějších kronikářů (Vilibalda Vinše, Jos. Škody, Jos. Ročka a Ignáce Matouška), vylíčil autor neblahé věci válečné i to, co se událo po válce třicetileté. Všimá si cechů, cechmistrů a jejich artykulí, které se tu datují od 15. století. Z kronik uvedených kronikářů cituje záznamy zvláště pozoruhodné — z válečných pamětí např. od válek tureckých až po události ve válce pruské r. 1866. V kapitole „Arón ha kódeš“ věnuje svou pozornost historii samostatné židovské obce ve Velkém Meziříčí, jejíž první záznamy sahají k r. 1518, poslední ke zpusťování místní synagogy v r. 1940 s deportací a likvidací velkomeziříčských židů.

Zvláštní kapitola se zabývá posledními majiteli zámku a panství ve Velkém Meziříčí (čtenáře tu zvláště zaujme vyprávění o hraběti Harrachovi, věrně oddaném následníku trůnu Ferdinandu d'Este, a „sarajevské tragédii“). Statí „Jedno století okresního hejtmanství ve Velkém Meziříčí“ se již dostáváme do nedávného období se správou okresního hejtmanství, období rozvoje místního průmyslu, škol a stavby dráhy, informacím o vzniku Jihlavského kraje s politickým okresem Velké Meziříčí a jejich zrušením při reorganizaci v r. 1960. Sem je vložena kapitola o blízkých Mostištích, téměř spojených s Velkým Meziříčím, a již se dostáváme do minulosti zcela nedávné, která je poznamenána známou tragédií velkomeziříčskou z r. 1945. Autor ji nerozvádí, spíše jen naznačuje, ponechává plně osvětlení budoucnosti. (V přítomnosti se o ní dovidáme ze soudních výroků r. 1968, rehabilitačních řízení a postupného objasňování). V závěru své knihy nezapomíná spiso-

vatel ani na budovatelské úsilí doby nejnovejší. Zároveň uvádí hlavní historickou literaturu o Velkém Meziříčí k dalšímu studiu zájemců.

Práce Jaromíra Kotíka je informativně cenná i zajímavě podaná — je arci až příliš stručná. Krátké kapitoly tu běží jako ve filmu, některých období se doslova jen dotýká. Je to skutečně jen 152stránková „procházka jedním městem Vysočiny“, jak je pravdivě napsáno v podnápisu, nikoli důkladná a obsáhlá historie města. Na samostatnou a jistě i rozsáhlou monografii by vydali již jen vynikající rodáci, umělci, vědci a jiné významné osobnosti, které se o Velké Meziříčí zasloužily — ty všechny autor při své filmové stručnosti zcela pominul. Bylo to vše jistě dáno malou ediční možností. Předností sličné publikace je krásný křídový papír i četné zdařilé snímky s velmi pěknými záběry. Publikace není tedy při svém poslání informativním a propagačním monografickým monumentem, nýbrž spíše dalším článkem v řetězu prací již napsaných, zároveň též podnětem k napsání větší a důkladnější monografie o sympatickém, starobylém městě Vysočiny.

Vojtěch Cvek

Staletími osudů významné knižní kultury

Bohatá historie kulturně i přírodně významného Žďáru nad Sázavou přitahovala už v minulosti řadu našich badatelů. V poslední době byla nově osvětlena několika závažnými publikacemi. Jsou to především do několika svazků rozvržené *Dějiny Žďáru nad Sázavou* Metoděje Zemka a Antonína Bartuška, zatím svazek I. (1252—1617) a svazek II. (1618—1784), vydalo Krajské nakladatelství Havl. Brod, 1956 a 1962, cenný příspěvek k dějinám výtvarného umění *Sochař Řehoř Theny a Žďár nad Sázavou*, který ke dvoustému výročí umělce napsal Alois Plíchta a vydalo Krajské nakladatelství Havl. Brod, 1960, *Nejstarší žďárské urbáře*, k edici připravili, úvodem, poznámkami a rejstříkem opatřili Metoděj Zemek a Josef Pohanka, Krajské nakladatel. v Brně, 1961, a právem proslulá *Cronica domus Sarensis*, jedinečné svědectví nejen o kolonizaci Žďárska, ale celé Českomoravské vysočiny, od širšího kruhu čtenářů téměř nepřístupného vydání Jos. Emlera v Pramenech dějin českých II, 2 z r. 1875 znovu přeložená Rud. Mertlíkem a pro MěstNV ve Žďáře n. S. v r. 1964 vydaná Krajským nakladatelstvím v Brně.

K těmto hlavním pracím poslední doby z historie a kulturní historie Žďárska se pojí ještě řada menších turistických a kulturně propagačních publikací, které se také aspoň v stručných přehledech opírají o historii Žďáru a jeho hlavních památkových míst.

V r. 1964 uveřejnil závažnou práci jeden z našich nejvýznamnějších znalců zámeckých a klášterních knihoven u nás, Bohumír Lífka. Jeho kniha *Minulost a přítomnost knižní kultury ve Žďáře nad Sázavou* (pečí Jos. Pohanky, v úpravě a s kresbami národního umělce K. Svolinského vydalo v r. 1964 Krajské nakladatelství v Brně pro MěstNV ve Žďáře n. S., 164 stran textu, 18 obraz. příloh) se obírá celou dostupnou historií slavné cisterciácké knihovny někdejšího žďárského kláštera. To je její velká a mnohdy pohnutá minulost, přítomností je pak známé Muzeum knihy ve Žďáře nad Sáz., zřízené ve státním zámku Národním muzeem v r. 1957 a v létě toho roku slavnostně otevřené skvělým úvodním slovem právě autora jmenované knihy.

Není nijak snadné napsat kritickou recenzi o pečlivě připravené publikaci, jejíž autor, někdejší ředitel Náprstkova muzea v Praze, knihovník palácové knihovny velkopřevorství řádu maltánských rytířů v Praze, věrný strážce literárního odkazu generací buditelských, stálý spolupracovník sbírky *Státní hrady a zámky* v oboru knihovně, heraldiky a bohemikálních věd, věnoval větší část dosavadních 68 let svého příkladně pilného života odbornému zkoumání a soupisu mnoha významných, především zámeckých a klášterních knihoven. Je znám jako bibliofil a vytríbený estét knižní kultury — právě tak jako znalec grafiky a výtvarného umění i literární historie s pracemi např. o J. B. d'Aurevilly, V. Náprstkovi, J. Zeyerovi, R. M. Rilkovi, F. X. Šaldovi aj.

Kniha Lífkova má devět kapitol, jejichž nápisy označují jednotlivá období, jimiž řádová knihovna kláštera řádu cisterciáků ve Žďáře nad Sáz. v časovém sledu procházela. V 1. kapitole *Do roku 1423* si autor všimá a podrobně hodnotí nejstarší na počet skrovné písemné památky z nejzazšího období dějin cisterciáckého kláštera ve Žďáře n. S., tj. z let mezi r. 1252, kdy byl založen, a rokem 1423, kdy byl vypálen a rozeznán, od vzácné již zmíněné *Cronica domus Sarensis*, napsané v latinských verších žďárským spolubratrem Jindřichem Řezbářem, uchované v jediném známém rukopise z 1. poloviny XIV. století, přes řadu vzácných rukopisných památek až po kodex *Speculum ipsius* ze XIV. století. Učený autor tu v odvážných, ovšem velikou vědeckou akribií podložených soudech srovnává všechny ostatní cisterciácké knihovny tohoto nejstaršího období s tvářností žďárské knihovny

do r. 1423, která nenašla žel fixace v žádném posavad známém soupise. Jeho pokus o rekonstrukci žďárské klášterní knihovny v nejstarším období dává nám vědomost o 15 svazcích, které v sobě obsahovaly 28 knižních titulů a děl v úplnosti nebo ve zlomcích.

Tak sleduje neúmorný bibliograf s detektivní přímo důkladností jednotlivé fáze žďárské knihovny, od nového ustavení komunity po prvním zániku kláštera, s rozkvětem za opata Víta v XV. a na začátku XVI. století, přes druhý zánik žďárské knihovny a františkánské intermezzo 1614—1639, osudy knihovny za opata Greifenfelsa a nástupců 1639 až 1705, za vlády velkorysého, kulturně a umělecky cítícího opata Václava Vejmluvy (1670 až 1738), který znamená světlou epochu kláštera s velikou ediční podnětností také v kultuře knižní. Účinný je podíl na budování bibliotéky za opata Bernarda Henneta (1699 až 1770), zato chudý za předposledního opata Otty Loka (1714—1782).

Podivuhodné a přímo napínavé podrobnosti dovedl spisovatel sesbírat kolem osobnosti posledního světáckého opata Otty Steinbacha z Kranichsteinu (1751—1791) a jeho poměru ke žďárské řádové bibliotéce, i o třetím zániku klášterní knihovny na základě josefinského sekularizačního dekretu 1784, k němuž došlo výhradně vinou lehkomyšlného Steinbacha. Živě, ba přímo dramaticky líčí závěrečné osudy někdejší slavné knihovny. V poslední kapitole *Florido veri salutem!* obhajuje autor šťastně realizovanou myšlenku o zřízení Muzea knihy právě v místech někdejších rozlehlých prostor žďárského opatství — po všech proměnách staletí podalo muzeum již za dobu svého 11letého trvání mnoho veřejných důkazů své oprávněnosti, širokého osvětového působení i cílevědomého rozvoje.

Cennou, obrazovými přílohami, poznámkovým aparátem i rejstříkem jmen osobních a místních opatřenou knihu B. Lífky si přečte každý zájemce o historii žďárského kláštera a jeho kulturního působení v kraji s velikým užítkem. Jistě k tomu přispěje nejen naprostá objektivita autorova, ale i jeho dikce, v níž je vytríbený arbiter vybraného slova dávno uznaným mistrem.

Vojtěch Cvek

Okolo zřidel

Tak nějak bychom snad mohli uvést naši opožděnou recenzi, nebo snad předeslat naše přání, aby dílo, jehož hodnocení jsou věnovány tyto řádky, nebylo prvním svazkem jako souborným tiskem ukončeno. Máme zde na

mysli útlou, ale nadměrně hutnou knížku Vojtěcha Cveka, *Lidé kraje mezi třemi vrchy*, kterou vydal v r. 1967 pelhřimovský „Nástup“.

Z úcty k básníku kraje, Antonínu Sovovi, dal autor název své sbírce literárních podobizen osobností, které se zrodily nebo byly osudově spjaty nebo snad jen významně poznamenány duchem kraje mezi Křemešníkem, Stražištěm a Svidníkem. Po více než třicet let Vojtěch Cvek, syn Beskyd, kantor a nakonec archivář, ale především bystrý a vnímavý poutník, bloudící naším zadumaným krajem, který si zamiloval — a stal se mu tak druhým domovem — sbírá jako vyznání své lásky k němu, slídivě a přepečlivě zrníčko po zrníčku z dávno zaplavených rýžovišť v řečišti Času. Tak vzniklo 56 půvabných, ale především zasvěcených až zanícených medailónků osobností kraje, skromně zvaných autorem „Zápisníky z Vysočiny“, jak znají tyto statě čtenáři pelhřimovského „Nástupu“ a jihlavské „Jiskry“. Přechozí nedocenění, ba namnoze zapomenutí jedinci, tkvící kořeny mezi „třemi vrchy“, vyvstávají pod laskavou egidou Cvekova slova bytostně živí, kroužící okolo zřídla genia loci. Básníci a spisovatelé, malíři a sochaři, filosofové a dávní náboženští myslitelé, hudebníci, herci, staří kantoři, lékaři, přírodovědci, historikové... duchovní elita národa, žeň ducha tohoto požehnaného kraje pahorků, osamocených březek a bramboříšť defiluje před čtenářem v líbezné knížce. Svěží rukopis o rozkošatělém životě lidí tohoto kraje vybízí domov k oprávněné pýše, kterou snad dnes více než kdy jindy je záslužno stavět před oči pro hrdost i chloubu, pro poznání i příklad. Kolik schopnosti, píle a vytrvalosti i překážek bylo v životním běhu každé velké osobnosti našich hor! A tytéž vlastnosti provázely i každý „zápisník“ a zrod knížky, která přináší své postavy v přísném výběru. Autor přistupuje k vykreslení každého duchovního profilu s úzkostlivou až akribií. Již citlivým úvodním záběrem, někdy přírodního záběru, jindy rodinného či společenského milieu, odkrývá clonu spleti vlivu prostředí na vývoj osobnosti a zpětný přínos kraji i národní kultuře v rozpředěném ději životních osudů. Neúnavně čerpá z archívních studnic, neúnavně loudí i paběrky vzpomínek posledních pamětníků k prokreslení každého reliéfu.

Tyto po zásluze chvalné řádky jsou poněkud opožděnou recenzí, poněvadž knížka snad již docela zmizela z knihkupeckých pultů. Přáli bychom si proto, aby byla spíše avizem druhého svazku. Dílo není totiž uzavřeno. Již svou povahou nemůže být nikdy skončeno; ale i tak má Vojtěch Cvek připraveno do tisku více než stovku reportáží - medailónů o nových „lidech kraje mezi třemi vrchy“, „zápis-

níky' povětšinou již časopisecky roztroušené, které by bylo nejvýš žádoucí scelit do dvou dalších útlých svazků. Zbývá jen doufat, že i těch se brzy dočkáme. Škoda jen, že nedočkaví vydavatelé prvního svazku 'zápisníků', zdá se, při bohatém výběru sbírali 'smetanu'. I když dílo tohoto druhu nemůže být nikdy úplně v tematické vyčerpanosti, přece jen se zdá, zvláště při záměru vydavatelství pokračovat druhým a třetím svazkem, již při zrodu svazku prvního, že by bylo vhodnější, kdyby namísto pestrého péle-méle došlo k tematickému utřídění v cykly věnované umělcům výtvarným, slovesným, pracovníkům vědeckým apod. I když mnohé velké osobnosti jsou mnohostranné, každá někde kotví nejbytostněji. Takovéto vytřídění bylo by i nejmocnější pobídkou k vydání dalších svazků Cvekových 'zápisníků' o 'lidech kraje mezi třemi vrchy'. Vzhlednému jinak tisku, který vyšel brožovaně i vázán v plátně a v kůži, nemálo by prospělo, kdyby nebylo úzkostlivé úspornosti a

každému medailónku byla poskytnuta nova stránka v textu přibližně vyváženém. Jinak se knížka jistě stala nedocenitelnou pomůckou pro školy a instituce i hřejivým rodáckým suvenýrem. Už proto věříme, že tak záslužná ediční činnost „Nástupu“ neskončila vydáním prvního svazku medailónků.

Čtenáři tak oblíbené 'zápisníky' Vojtěcha Cveka nepatří však jen Pelhřimovsku. Mnohé byly zveřejněny v jihlavské „Jiskře“, neboť se obírají význačnými osobnostmi z Jihlavska. Sféra kulturní působnosti Vojtěcha Cveka dávno není ohraničena 'třemi vrchy'. Jeho kulturně biografickou expanzi dávno ohraničují okrajové vrchy celé Vysočiny. Bylo by si jen přát, aby pilný autor 'zápisníků po Vysočině' také Jihlavě zanechal ve sceleném svazku bohaté výsledky své mravenčí práce, k níž přistupuje jako proutkař v pokorném hledání duchovních pramenů.

Arnošt Kába